

סליחות חדשות ליוסף אבן אביתור וליצחק בן לוי אבן מר שאול

יוצאות לאור על ידי אריאל זינדר

מבוא

א. פתיחה

צדק רב נעשה עם מורשתו המחקרית של פרופ' עזרא פליישר כאשר ראו אור שלושת הכרכים הגדולים של מאמריו על שירת ספרד, תחת הכותרת 'השירה העברית בספרד ובשלוחותיה'. בעיני רבים נתפס פליישר כחוקר מובהק של הפיוט הקדום ושל נוסחי תפילת הקבע ומנהגיה, אבל קריאה בכרכים אלה מזכירה מיד כמה עמוקה ומכרעת הייתה תרומתו לחקר שירת ספרד על ענפיה השונים.¹ כמנהגו בתחומים אחרים, גם כאן חתר פליישר להאיר את הפינות העמומות והמסתוריות יותר של ההיסטוריה הספרותית. משום כך הוא הקדיש מספר מאמרי מפתח לשחזור מפורט ככל האפשר של שלביה המוקדמים של האסכולה הספרדית, אותם עשורים של המחצית השנייה של המאה העשירית, עשורים של גישוש והיסוס מצד אחד ושל פריצות דרך מרשימות מצד שני.

בתוך מפעל מחקרי חשוב זה הקדיש פליישר את עיקר תשומת לבו לשני משוררים: יוסף אבן אביתור ויצחק בר לוי אבן מר שאול. גילויך באשר למורשתם של שני משוררים אלה עדיין נחשבים כבסיס המפותח ביותר לכל דיון בשלביה המוקדמים של אסכולת הפיוט הספרדי.² במאמר זה אבקש להוסיף מעט לתמונה המפותחת

* תודתי נתונה לפרופ' שולמית אליצור, לד"ר שרה כהן ולד"ר יהושע גרנט על תיוקניהם ועצותיהם הטובות.

1 מובן שתלמידיו וממשיכי דרכו הכירו היטב את חותמו המחקרי על העיון בשירת ספרד, כפי שניכר במספר מאמרים ומחקרים. ראו למשל: ש' אליצור, 'מפעליו המחקריים של עזרא פליישר', מ"ע פרידמן (עורך), לזכרו של עזרא פליישר, ירושלים תש"ע, עמ' 22–29; ט' בארי, 'מפעלו של פרופ' עזרא פליישר בחקר שירת הקודש העברית בימי הביניים – היבטים אחדים', מדעי היהדות 45 (תשס"ח), עמ' 135–146; י' גרנט, "בשלל צבעים, באלפי צלילים מעודנים, באותנטיות עמוקה וחדה": על פועלו של עזרא פליישר בחקר שירת החול העברית בימי הביניים, שם, עמ' 147–175.

2 יוסף אבן אביתור (המופיע בחלק מן המקורות גם כ'בן שטנאש') נולד בעיר מרידה שבספרד בסביבות 950 ונפטר במזרח (אולי בדמשק) אחרי שנת 1012. הוא עזב את ספרד במהלך שנות השמונים של המאה העשירית ונדד בין כמה קהילות במזרח, בהן בבל וארץ ישראל, עד שקבע את מושבו בקהילת בני ארץ ישראל שבפוסטאט (קהיר העתיקה במצרים). יצחק בן לוי אבן מר שאול נולד ופעל בלוסינה שבספרד. מן המעט שידוע על קורות חייו ניתן לשער שהוא פעל כמשורר בין השנים 970–1012 לערך. עזרא פליישר הקדיש מספר מאמרי יסוד ליצירתם של משוררים אלה ואף הצביע על כמה זיקות מעניינות ביניהם. מאמרים אלה מרוכזים בספרו: השירה העברית בספרד ובשלוחותיה, בעריכת ש' אליצור וט' בארי, ירושלים תש"ע, עמ' 407–645. לתיאור ממצה של פועלם ושירתם של שני היוצרים הללו

שהציג פליישר, זאת באמצעות חשיפה של מספר שירים חדשים מאת שני המשוררים החשובים הללו, שירים שטרם פורסמו ורובם אף לא יוחסו במחקר לאבן אביתור ולאבן מר שאול. עיון בהם מרחיב את ידיעותינו על יצירתם, מאשש מספר קביעות והשערות של פליישר וגם מאיר כמה היבטים בהשפעתם על משוררים ספרדיים מאוחרים להם. השירים המופיעים להלן שייכים כולם לסוג המשנה הקרוי 'סליחות לאשמורות'. אלה הם פיוטי סליחות שנכתבו לכתחילה לצורך ההתכנסויות לסליחות בעשרת ימי תשובה ואולי אף בלילות שלפני ראש השנה. מצד תוכנם דומים שירים אלה לסליחות רבות שאינן מיועדות דווקא לאשמורות (כגון סליחות ליום הכיפורים), אלא שמאפיין מובהק אחד שלהם מבדיל אותן מסליחות אחרות: בכולן מצוין במפורש מספר הלילה שבו נועד כל פיוט להיאמר. סליחות כאלה, שכוללות ציון מספרי של האשמורת שבה מבוצע הפיוט, זוהו במחקר עד כה בעיקר כפרי יצירתו של ר' יצחק אבן גיאת (להלן: ריצ"ג). ואכן, ריצ"ג העמיד סדרה מפוארת של סליחות כאלה שמצאו את מקומן במנהגי מספר סליחות, בהם גם המנהג שהשתמר במחזור 'שפתי רננות' ששימש עד ימינו אנו בקהילות טריפולי וג'רבה. במהלך הכנת מהדורה מדעית של סליחות ריצ"ג לאשמורות, התברר לי כי הוא לא היה היחיד שחיבר סליחות מסוג זה, וכי הוא אף לא היה הראשון שחיבר סליחות שכמותן.³

בתוך הסליחות לאשמורות המופיעות מדי פעם בכתבי היד לצד סליחותיו של ריצ"ג, בולטות שתי קבוצות של סליחות. בכל אחת מן הקבוצות נכללו סליחות (או סטרופות פתיחה של סליחות) שדמו זו לזו בתבניתן, בסגנוןן, במשקלן ואף בתוכניהן. בנוסף, חלק מן הסליחות הללו כללו לעתים (אך לא תמיד, כפי שיובהר להלן) ציון מספרי של אשמורת או של מעמד. בקבוצה אחת נכללו פיוטים שבסטרופת הפתיחה שלהן הופיעה החתימה 'יוסף' או 'יוסף' ובקבוצה השנייה הופיעה בסטרופת הפתיחה החתימה 'יצחק'. חתימות אלה, ופרטים סגנוניים רבים שיפורטו מיד, העלו את האפשרות שמא אין אלה אלא יוסף אבן אביתור ויצחק בן לוי אבן מר שאול. אפשרות זו נתחזקה מכוח העובדה שלעתים מזומנות הופיעו סליחות אחדות משתי הקבוצות יחד, באותו כתב יד, כמו היו סליחות אלה בנות מנהג אחד. ואכן, כפי שיובהר בהמשך כאן, יש יסוד חזק לייחס את שתי הסדרות למשוררים הספרדיים הקדומים הללו ולקבוע כי אכן הם, ולא ריצ"ג, היו חלוציו של סוג המשנה הפייטני של הסליחות לאשמורות. בדברים להלן מובאים דברי הקדמה לסליחותיהם של כל אחד מן המשוררים, ובהמשך מובאים

ראו: ח' שירמן, תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית, עדכן והשלים ע' פליישר, ירושלים תשנ"ו, עמ' 144–173.

3 א' זינדר, 'בעמדם בחצות הליל פעם ושתיים' – סליחות על פי סדר האשמורות מאת יצחק אבן גיאת, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשע"ד. לדיון בתולדות מנהגי הסליחות לאשמורות ראו במיוחד עמ' 46–17.

השירים בליווי חילופי נוסח וביאור מפורט. יש לקוות שחשיפת שכבה זו של סליחות ספרדיות מוקדמות תביא להערכה מחודשת ומדויקת יותר של תולדות הז'אנר בספרד.

ב. סליחות לאשמורות לאבן אביתור – ענייני ייחוס וייעוד ליטורגי

במהלך דיונו הנרחב של פליישר ביצירתו של אבן אביתור הוא נדרש גם להיקף יצירתו בתחום הסליחה.⁴ ברשימת הסליחות הרבות שייחס פליישר לאבן אביתור כלולה אחת הפותחת, כמצוין שם, 'יום זה אמרתי'. היא אינה מובאת במלואה בחיבורו של פליישר, אך היא מיוחסת על ידו לאבן אביתור באופן ודאי, תוך השערה שזוהי סליחה ליום הכיפורים.⁵ מדובר בסליחה אופיינית לאבן אביתור, העשויה סטרופות מרובעות עם סיומות מקראיות וסימנה א-ת. בהערת אגב מציין פליישר כי המילים 'יום זה אמרתי' אינן פותחות את הפיוט בכתב היד שמצא, וכי לפני הסטרופה הנפתחת במילים אלה מופיעה סטרופת פתיחה החתומה 'יוסף'. אך בהתאם לגישתו בדיסרטציה, נהג פליישר זהירות מרובה בכל הנוגע לחיבור סטרופת פתיחה כלשהי לשיר כלשהו, וזאת כיוון שמעתיקים בימי הביניים נהגו חירות גדולה בסטרופות פתיחה מסוג זה ולעתים קרובות התיקו אותן ממקומן המקורי והעמידו אותן בראש פיוטים אחרים. עם זאת, פליישר זיהה בסליחה זו את טביעת אצבעו הסגנונית של אבן אביתור, ועל כן הניח שניתן להיעזר גם בחתימת 'יוסף' שבסטרופת הפתיחה כדי לחזק את הקביעה כי סליחה זו היא אכן של יוסף אבן אביתור.

עיון בכלל המקורות שבהם מופיעה סליחה זו מלמד כי זהירותו של פליישר בנקודה זו הייתה כנראה מופלגת מדי. בארבעה מקורות שונים בכתבי יד – גם מן הגניזה הקהירית וגם מקהילות ספרד – מופיעה סליחה זו עם סטרופת פתיחה וזה שתחילתה 'יום זה דרשתיך'.⁶ מכאן שאין כל סיבה ממשית לשלול את שייכות סטרופת הפתיחה לאותה סליחה, ואפשר להניח כי לפנינו עומדת הסליחה בשלמותה, מסטרופת הפתיחה ועד סיום האקרוסטיכון באות ת.

אך זיהוי הסליחה כולה וייחוסה לאבן אביתור אינם אלא פתח לגילוי חשוב יותר. מעתה מתברר שאותה סליחה ל'מעמד השני' אינה אלא אחת מתוך סדרה של סליחות ל'מעמדות' אחרים. סדרה זו אמנם אינה מופיעה בשום מקור במלואה, ונראה שעם הזמן התפזרו הסליחות שהרכיבו אותה ונקלטו רק באופן חלקי במנהגי קהילות שונות.

4 הבסיס לדיונו של פליישר ביצירת אבן אביתור מצוי בעבודת הדוקטורט שלו: ע' פליישר, יצירתו של יוסף אבן אביתור – סוגים ותבניות בפיוטיו, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ח. לסליחות מוקדש שם פרק שלם (בעמ' 420–508). יש להזכיר כי דיון חלוצי זה נעשה כאשר חומרי העיון שעמדו לנגד עיניו היו מוגבלים ולא כללו חלקים נרחבים מאוספי הגניזה המוכרים כיום.

5 שם, עמ' 456 וכן שוב בעמ' 505.

6 ראו את פירוט המקורות בשיר א להלן.

אך בכל זאת ישנם מספר כתבי יד שבהם מופיעות כמה סליחות, או פתיחות לסליחות, שמקורן בסדרה מעין זו. כתב יד כזה מצוי באוסף אדלר שבבית המדרש לרבנים, ומספרו 2763.4. כתב היד מחזיק מספר סליחות למעמדות שחתומות 'יוסף' ו'יצחק' לסירוגין. מתוכן נעייין בשתי סטרופות הפתיחה של הפיוטים החתומים 'יוסף' מסדרה זו:

יום זה קראתיך המציא לי קדושי	יום זה דרשני בערכי לך חין שועי
ובמעמד השלישי שעה ניבי וארשי	ובמעמד הרביעי קול שבחך בהביעי
שא נא פשעי והעבר את עקשי	סלח נא פשעי ונחץ את ישעי
יי מגן בעדי כבודי ומרים ראשי ⁷	יי רועי [...]שעי

הדמיון בין הסטרופות אינו מותיר מקום לספק בדבר היותן ממקור אחד. הן חתומות באותו אופן ונושאות סממנים סגנוניים ולשוניים דומים. שתיהן אף מיוחסות בגוף כתב היד 'לר' יוסף'. מעבר לכך, אין הסטרופות הללו דומות רק זו לזו, אלא אף לאותה סטרופת פתיחה של השיר 'יום זה דרשתיך' שהייתה מוכרת לפליישר ויוחסה על ידו לאבן אביתור.

לצד עדות חתימת השם 'יוסף' בפיוטי סדרה זו, עומדת גם זיקתם הסגנונית החד-משמעית לפיוטי סדרה אחרת מאת אבן אביתור, היא סדרת פיוטי שיר המעלות פרי עטו.⁸ בנקודות רבות מתגלות הסליחות שלפנינו כמעין יצירות מקבילות לשירי סדרה ידועה זו. ראשית, גם שם פותח אבן אביתור את כל השירים בלשון 'יום' או 'יום זה'. שנית, מיד לאחר לשון פתיחה זו מובא בפיוטי שיר המעלות קולו של דובר שמתייחס בעיקר לעצמו ולתפקידו כמשורר וכשליח ציבור, וכך קורה גם בסטרופות שלפנינו.⁹ לבסוף, קו דמיון חשוב נוסף בין שתי הסדרות הוא האופן שבו משתלבים בתוכן היבטים של הלל ושבח לצד בקשות מחילת חטא. במובנים אלה, וכן במובנים לשוניים שיידונו להלן, ניכר חותמו הייחודי של אבן אביתור בשירי שתי הסדרות באופן שאינו נתון

7 שיר ד להלן. הנוסח כאן על פי כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2763.34. בראש הסליחה מופיעה הכותרת 'אליוס' [א]לתאלת לר' יוסף נקלה' (ראו תרגומה בראש הביאור לשיר).

8 סדרה זו ראתה אור במהדורה מדעית מאת יהושע גרנט. ראו: י' גרנט, חמש עשרה שירות: סדרת פיוטי שיר המעלות ליוסף אבן אביתור, עבודת גמר לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"א.

9 השוו, למשל, את סטרופות הפתיחה שהובאו בזה לטורים הבאים: 'יום זה באתי לייחדך שעני יוצרי / וסלח את פשעי ואל תיפן ליצרי' ('יום באתי לייחדך', בתוך: גרנט, שם, חלק ב, עמ' 5). כמו כן, הצירוף 'יום זה' עצמו נפוץ עד מאד בפיוטיו של אבן אביתור. בבדיקה במפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית (להלן: 'מאגרים') נמצאו למעלה משבעים היקרויות של ביטוי זה בכלל יצירתו. ראו גם היוצר 'יום אצתי משחר' לאביתור המופיע במאמרו של יהושע גרנט, להלן, עמ' XXX.

בספק. על רקע הנתונים הללו נראה שיש לייחס בוודאות את פיוטי הסדרה כולה ליוסף אבן אביתור.¹⁰

לאור ממצאים אלה חיפשתי סליחות נוספות שעשויות להשתייך לאותה סדרה. החיפוש העלה סך של שבע סליחות (או פתיחות לסליחות), שהאחרונה בהן מיועדת ל'מעמד השמיני'. ממצאים אלה הובילו לשלילת השערתו של פליישר כי לפנינו סליחות ליום הכיפורים, השערה שהתבססה על ההנחה כי ה'מעמד השני' שנזכר ב'יום זה קראתיך' הוא הקדושתא השנייה ברצף הקדושתאות של יום הכיפורים. להשערתו של פליישר היה, כמובן, על מה לסמוך. המונח 'מעמד' אכן מציין לעתים קדושתא ליום הכיפורים, ולעתים אף את כלל פיוטי היום. אך משנמצאו סליחות המתאייחסות למעמד השביעי והשמיני, ברור כי אין מדובר במעמדי התפילה של יום הכיפורים. המונח 'מעמד' המופיע בסליחות אלה חייב אפוא לציין רצף של אירועים ליטורגיים שמספרם שמונה לכל הפחות ושעניינם בקשת סליחה ומחילה. משעה שנקודה זו מתבררת, אין עוד כל ספק לגבי משמעות המונח 'מעמד' בשירים אלה: כוונת המשורר לאותם מעמדות של אמירת סליחות באשמורות שקודמות ליום הכיפורים, מעמדות שהיו נהוגים בקהילות ישראל ימים רבים לפני שכתב אבן אביתור את פיוטיו. קשה לדעת בוודאות האם אבן אביתור היה הראשון שכינה התכנסויות אלה לסליחות בשם 'מעמד' או 'מעמדות'. ככל שידיעתי מגעת, אין כל מקור פייטני או הלכתי המכנה את ההתכנסויות כך לפני ימיו,¹¹ אך מימי אביתור והלאה מופיע מונח זה לא אחת בזיקה ישירה להתכנסויות לאמירת סליחות.

לפנינו, אם כן, סדרת סליחות מאת יוסף אבן אביתור שנועדה לשמש בשעת ההתכנסויות הליליות לסליחות לפני יום הכיפורים. בתוך ודאות זו עניין אחד נותר בלתי פתור עדיין: מעדות הפיוטים עצמם אין לדעת באילו ימים בדיוק נאמרו סליחות אלה, שכן הדבר תלוי במנהג הסליחות אליו כיוון אבן אביתור. אם כתב את סליחותיו לקהילה שנהגה לומר סליחות רק בעשרת ימי תשובה, כמנהג הגאונים המתועד במספר מקורות, הרי שאלה הן סליחות לאשמורות של ימים אלה דווקא.¹² אך אם כבר

10 יש להעיר כי גם בקטלוג המפעל לחקר השירה והפיוט שבגניזה מופיעות סליחות אלה כפעם בפעם עם השערת ייחוס לאבן אביתור. במובן זה אין מאמר זה אלא משום אישוש להשערותיהם של פליישר ושל חוקרים אחרים במפעל.

11 למעשה, מעדות שיריו של אבן אביתור עצמו, אף אין כל סיבה להניח שהוא ביקש לייחד מונח זה להתכנסות לסליחות דווקא. כך, למשל, בפיוט ה'מחיה' בקדושתא לנעילה מובא: 'במקהל במצער אחוזי צער / ערכנו מעמד ישיש ונער' (הנוסח מתוך 'מאגרים', וראו: מחזור מנהג תלמסאן לימים נוראים, כ"י סינסינטי 375 HUCA, דף 107). מעדות זו ומעדות הסליחות שלפנינו נראה שאבן אביתור השתמש במונח זה לציון התכנסות ציבורית לתפילה, וממילא כינה כך גם את ההתכנסויות לאשמורות שלפני יום הכיפורים. לדיון בהמשך גלגוליו של המונח 'מעמד' בפיוט ראו: זינדר (לעיל, הערה 3), עמ' 48–52.

12 בהקשר זה יש להעיר כי במניין לילות הסליחות של עשרת ימי תשובה נהגו מספר קהילות

בתקופתו התפשט המנהג לומר סליחות גם בימים שקדמו לראש השנה, כפי שהיה נהוג בקהילות רבות בספרד בתקופה מאוחרת יותר, הרי שיש להציע כי סליחות אלה בוצעו גם בלילות של חודש אלול. לנקודה זו נשוב בהמשך, מתוך העיון המשווה עם סליחות אבן מר שאול.

ג. סליחות אבן אביתור: תבנית והרכב

בהמשך מאמר זה מופיעים נוסחים לשבע סליחות מתוך סדרת הסליחות לאשמורות מאת אבן אביתור. למרבה הצער, רק שתי סליחות (א, ב) שוחזרו כאן במלואן. שתי סליחות נוספות (ו, ז) שרדו באופן חלקי, ומשלוש נוספות (ג, ד, ה) מופיעות רק סטרופות הפתיחה. יש לקוות כי עתה, משיש בידינו עדות ברורה לכך שאבן אביתור כתב סליחות מסוג זה, יימצאו חלקים נוספים של הסליחות המופיעות כאן שלא בשלמותן, ואולי אף תימצאנה סליחות נוספות. ה'מעמדות' המצוינים בגופי הסליחות נעים מן המעמד הראשון עד השמיני; טרם נמצאה הסליחה למעמד השביעי, או שהיא מופיעה לפנינו ב'תחפושת' של מעמד אחר.

למרות ייחוס כל השירים בסדרה זו לאבן אביתור ברמת ודאות גבוהה, אין ודאות בהרכב המקורי המדויק של כל אחת מן הסליחות. על מנת להבהיר את הספקות בעניין זה, יש לתאר בקצרה את ההיבטים התבניתיים המרכזיים שלהן.¹³

הסליחות לאשמורות של אבן אביתור ערוכות בסטרופות מרובעות בעלות סיומות מקראיות. טוריהן – להוציא טורי הסיומות – סדורים באקרוסטיכון אלפביתי, מאל"ף ועד תי"ו. בראש כל סליחה עומדת סטרופת פתיחה חתומה 'יוסף' או 'יוסף'. חרוזן של סטרופות אלה נקבע תמיד על פי מספר המעמד ('שון' ליום הראשון, 'ני' לשני וכך הלאה). בנוסף, העמיד יוסף אבן אביתור מילות קבע בשני הטורים הראשונים בכל סטרופות הפיוטים, כולל סטרופות הפתיחה: כל טור ראשון פותח במילים 'יום זה', והטור שאחריו נפתח במילה 'ובמעמד' ואחריה ציון מספר האשמורות. בגופי הפיוטים (אך לא תמיד בסטרופות הפתיחה) מצטרפת לשתי מילות הקבע מעין מילת קבע שלישית, כיוון שכל הסיומות המקראיות בכל הסליחות מתחילות בשם אדנות ('ה') דברך ניצב בשמיים, 'ה' העלית משאול נפשי' וכן הלאה). מכלול תבנית זה מצוי, כאמור, בכל אחת ואחת מן הסליחות בסדרה זו, להוציא כמה סטרופות פתיחה שבהן

למנות גם את לילות ראש השנה. מכאן שאין להסיק מקיומו של 'מעמד שמיני' אצל אבן אביתור כי סליחותיו אכן לא הוגבלו לעשרת ימי תשובה בלבד. על פיזור הסליחות במחזורים קדומים שונים ראו: זינדר (לעיל הערה 3), עמ' 94–108.

13 הרברים שלהלן נוגעים להרכבן של הסליחות שלפנינו בלבד. לדיון נרחב בבעיות שמציבות סטרופות הפתיחה בסליחות של אבן אביתור בכללן ראו: פליישר (לעיל הערה 4), עמ' 445–457.

הטור הרביעי אינו נפתח בשם אדנות. כך, למשל, עומדות לפנינו הסליחה לאשמורת השנייה והסליחה לאשמורת השמינית (שירים ב, ח בהתאמה):

יום זה / אֲמַצְנִי נַחֲמָנִי וּמֵאֲמִינִי וּבְמַעֲמַד הַשְּׁמִינִי / תַּעֲמִיד לִימִינִי סוֹד פְּלִאִיךָ בְּגִלוֹתֶיךָ יוֹדֶה כָּל מַשְׁטֵינִי כִּי עֲשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְיִדְנִי	יום זה / דְּרַשְׁתִּיךָ בְּמַעֲוֹךְ דְּרָשְׁנִי וּבְמַעֲמַד הַשְּׁנִי / בְּרַחֲמֶיךָ [בְּקִשְׁנִי] סִבְבוּנִי פְּלִאִיךָ סוֹב נָא וְהִנְפִּישְׁנִי תִּשְׁלַח מִמָּרוֹם תִּקְחֵנִי תִמְשְׁנִי
יום זה / אֲדַרְתֶּךָ אֶל שְׁחָקִים מְרוֹמִם וּבְמַעֲמַד הַשְּׁמִינִי / בְּמַהֲלָךְ אֲנִי זֹמֵם גָּאֵה שׁוֹבֵב מְקַדְשְׁךָ הַשְּׁמִים יְיָ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר מִשְׁפִּיל אֶף מְרוֹמִם	יום זה / אֲמַרְתִּי אוֹדָה עָלֶי יוֹקֵשִׁי וּבְמַעֲמַד הַשְּׁנִי / בָּאתִי לְמוֹלֶךְ קְדוֹשִׁי גָּאֵה הַיִּדְרֵשׁ לִי בְּעָרְכִי לֶךְ לַחֲשִׁי יְיָ חֲנֻנִי רְפָאֵה נַפְשִׁי

כפי שהשוואה זו מלמדת, שירי הסדרה נושאים סממנים תבניתיים זהים וחד משמעיים. משום כך אפשר להעביר את המחרוזות בנקל משיר אחד לחברו, תוך שינוי מספר המעמד בלבד. את סטרופות הפתיחה, הנחרוזות במספר המעמד, קשה יותר לנייד, אלא אם כן מספרי המעמדות חורזים זה בזה (כגון שני ושמיני, או שלישי, חמישי ושישי), אבל בכל סטרופה אחרת בגוף השירים אין כל היבט תוכני הקושר אותה למעמד המסוים. ואכן, עיון בהעתקות סליחותיו של אבן אביתור לאשמורות מלמד כי סטרופות שלמות אכן נעו מדי פעם מסליחה אחת לחברתה, תוך שינוי המספר המצוין בהן. לעתים אפשר לשער מהו מיקומה המקורי של סטרופה כלשהי. כך, למשל, בטורים 9–12 בפיוט 'יום זה באשמורת' (א): במספר העתקות מופיעה בנקודה זו סטרופה שראשיתה 'יום זה דברתי זכות מוצל מכשד', ורק בכתב יד אחד מופיע הנוסח המובא במהדורה זו, שראשיתו 'יום זה דרשתי את פניך מחוללי'. לכאורה, ריבוי ההעתקות צריך להכריע לטובת הנוסח הראשון. אך נוסח זה עצמו מופיע במספר רב של העתקות של פיוט אחר ('יום זה דרשתיך', שיר ב במהדורה זו), ואילו אותו כתב יד יחיד שבו מופיע הנוסח החריג הוא מקור מהימן ביותר הודות לנוסחים המדויקים שניכרים בו. משום כך הכרעתי לטובת נוסח יחיד זה. אולם במקרים אחרים קשה להגיע למסקנה חד-משמעית. כך הוא, למשל, במקרה של הטורים 13–16 בפיוט 'יום זה דרשתיך'. טורים אלה מופיעים במספר מקורות כשהם מיועדים למעמד השני. אך בדף אחד מן הגניזה (כ"י קמברידג', T-S NS 315.161) מופיעים אותם הטורים במסגרת פיוט למעמד החמישי. הסתירה בין המקורות מביכה, ואין כל דרך לדעת איזו מן הסטרופות הללו היא המקורית ואיזו נדדה מפיוט אחר.

מצב זה מלמד כי אין לראות בהרכב הסליחות כפי שהגיעו לידינו משום עדות ודאית להרכב המקורי. בכל המקרים שבהם חלו מעתקים כאלה, ניסיתי לברר מהו

המיקום הנפוץ יותר במקורות השונים, ולפיו שיבצתי את החומר באחת הסליחות. אך כידוע, תפוצה רחבה אינה מהווה בהכרח עדות ישירה למידת מהימנותו של נוסח זה או אחר, ועל כן יש לראות בהרכבי הסליחות כאן משום הצעה או השערה מנומקת, ולא שחזור מהימן של הנוסח המקורי.

ד. סליחות אבן אביתור: לשון, תכנים ועיצוב ספרותי

חוקרים רבים עמדו על מאפייני לשונו של אבן אביתור בפיוטיו והצביעו הן על נאמנותו לסגנון לשוני קדם-ספרדי, ובעיקר סעדיאני, והן על הנטיות הלשוניות ה'ספרדיות' המופיעות בפיוטיו.¹⁴ ככלל, הסליחות שלפנינו מלמדות על עירוב דומה, אך לא שווה, של שתי נטיות אלה. מצד אחד, הנטייה הספרדית לפוריזם לשוני ולשיבה ללשון מקראית בהירה ניכרת ברוב טורי השירים. כך למשל בטורים ליריים ובהירים כגון 'יום זה ערכתי מהללך משגבי' (א, 25) או 'סבבוני פלאיך סוב נא והנפישני' (ב, 3). מצד שני, כמעט בכל סליחה צצים מדי פעם ביטויים שמשלבים בתוך המהלכים הפוריסטיים גם יסודות מלשון הפיוט הקדם-ספרדי. מספר ביטויים מצביעים על זיקה ללשון הפיוט הקדום. כך, למשל, הפועל 'כַּצְגְּתִי' (ב, 18) שיש בו גם הטיית פועל עלול על דרך עו"י בעבר, וגם כ' חבורה לפועל נטוי, וכן צורות שמניות סגוליות כגון 'פֶּשֶׁד' (ב, 9) ו'תַּעַל' (ב, 31). ביטויים אחרים, אם כי לא רבים, מצביעים על השפעת האסכולה הסעדיאנית. כך, למשל, הצורות המוארכות כגון 'יְנִיחוֹן' (א, 3), ו'אֶבְטָחָה' (ב, 11); השימוש בשורשים יחידאיים כגון 'נִנְחֵץ' (ד, 3), שורש המצוי בפייטנות הקלסית אך חביב במיוחד על רס"ג; או הביטוי המקראי הארכאי 'עֲלִי' (ב, 5). ככלל, הלשון הפייטנית, בין הקלסית ובין הסעדיאנית, אינה נפוצה בשירים אלה, אם כי היא צצה לעתים, בעיקר בנקודות של הכרח ודוחק כגון במילות חרוז או במילים המרכיבות את סימנו של השיר.

מערך לשוני דומה מצוי גם במספר סליחות אחרות של אבן אביתור, שלא לאשמורות, כגון 'יום צעקנו בלילה נגדך', 'אנא סלח נא לשבים עדיך' ועוד.¹⁵ גם

14 דיון בסגנונו הלשוני הייחודי של אבן אביתור מלווה כל פרסום של שירים חדשים מפרי עטו, וקצרה היריעה מלציין את כולם. ביסוד הדיון מונחות קביעותיו של מנחם זולאי על לשון המשוררים מן האסכולה הסעדיאנית והזיקה שהאחרון קבע בין הפואטיקה של אבן אביתור ובין אסכולה זו. על כך ראו: מ' זולאי, 'מתוך יוצרותיו של ר' יוסף אבן אביתור לפרשות התורה', קרית ספר, ל (תשט"ו), עמ' 243 ואילך (=הנ"ל, ארץ ישראל ופיוטיה [בעריכת א' חזן], ירושלים תשנ"ו, עמ' 364 ואילך); הנ"ל, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ד, עמ' יג-סב. על אדני דיונו של זולאי הוסיף פליישר (לעיל הערה 4), עמ' 499-500, ועליהם הוסיף דברים – הקשורים באופן ישיר לסגנונו של הסליחות שלפנינו – גם יהושע גרנט (ראו: גרנט [לעיל הערה 8], עמ' 23-31, וראו שם ציונים למחקרים נוספים).

15 נוסח מלא של סליחות אלה מצוי באתר מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית (להלן 'מאגרים').

שם שולט הסגנון המקראי הבהיר, ורק לעתים רחוקות משתמש המשורר גם בלשון פיוט קדום או סעדיאני. לכאורה, אין כל פלא בדבר: אך טבעי הוא שמשוררים יעצבו פיוטי סליחות בלשון המאפשרת למתפללים להתחנן ולהתבטל בפני האל במילים פשוטות וישירות, ללא סלסול וססגוניות יתרה. אך כאן המקום להדגיש כי לא כל סליחותיו של אבן אביתור כתובות בסגנון פשוט זה. כמה וכמה מסליחותיו לעשרה בטבת ולתענית אסתר, כמו גם חלק מן הסליחות ליום הכיפורים, כתובות דווקא בסגנון הססגוני והמוקשה-לעתים של אבן אביתור. לא בכל סליחותיו נדרש אפוא אבן אביתור לצמצום הצד החידתי והמוגבה של הלשון, ובסליחותיו לאשמורות ניכרת בחירה מודעת להעמיד יצירות נהירות ופשוטות שנטייתן ה'ספרדית' מודגשת ורק בנקודות דחק מועטות יחסית בהן הוא נסמך על מערכים לשוניים קדם-ספרדיים.¹⁶

קו של פשטות ובהירות משוך על הסליחות הללו גם מצד תוכניהן ומצד עיצובן הספרותי. מצד התוכן, כמעט בכל אחת מן הסטרופות מעמיד הדובר מהלך זהה: הוא מתאר את התייצבותו בפני האל, מבקש מחילה על חטאיו או הצלה וישועה וחותם בדברי שבח המיוסדים על סיומת מקראית.¹⁷ זהות הדובר בכל הסליחות אינה משתנה, בקשותיו ונימוקיו אף הם נותרים בעינם, ואי אפשר להבחין בהתפתחות כלשהי במהלך השיר או בין סטרופה לחברתה. גרעינו התוכני והרעיוני של מחזור סליחות זה הוא אפוא פשוט ביותר.

גם במעברים בין הטורים פרי עטו של המשורר ובין הסיומת המקראית ניכרת פשטות רבה. אין למצוא כאן מעברים מתוחכמים בין קולות או בין דוברים: כל הסיומות פונות ישירות לאל בדברי שבח, הודיה או בקשה, וכך הן ממשיכות ממילא את המהלך שתפס את עיקר הסטרופה. כמו כן, אין כמעט אף פעם קשרים רעיוניים או פיגורטיביים בין שלושת הטורים פרי עטו של המשורר ובין הסיומות. לעתים הקשר הוא כללי מאוד וכמעט שרירותי: כל עוד יש בסיומות פנייה לאל בגוף שני, ויש בהן דברים שמבטאים קרבה או תלות באל, הן מוצמדות לטורים האחרים ואינן שופכות עליהם אור חדש, אלא משמשות כסיום נרגש למהלך הדברים שקדמו להן. מובן שגם החרוז הדומה מעגן את הסיומות היטב בהקשרן. מבחינה זו שונות הסליחות שלפנינו תכלית השוני מן התחכום הרב שניתן למצוא בפיוטי שירי המעלות של אבן אביתור, שבהם הסיומות הנתונות מראש על פי פרקי התהילים המפויטים העמידו אתגר גדול יותר בפני המשורר, אתגר שכדי לעמוד בו הוא נזקק למגוון טכניקות שתוארו יפה במחקרו של יהושע גרנט על סדרת שירים זו.¹⁸

16 פשטות סגנונית יחסית בפיוטי סליחה מצויה גם אצל רב סעדיה גאון. בסליחות רבות בסידורו ניכרת נטייה לבהירות לשונית שרחוקה מן הסגנון המוגבה המצוי ביוצרותיו. עם זאת, גם אצלו מצויות לעתים סליחות שסגנוןן מצועצע ומוקשה.

17 יוצאים מן הכלל טורים 17–20 בפיוט א, שבהם יש תיאור בלבד.

18 ראו: גרנט (לעיל הערה 8), עמ' 46–56.

בתוך הפשטות הכללית של שירים אלה, כמה היבטים ספרותיים שלהם ראויים לציון, בעיקר כיוון שיש בהם כדי לבסס באופן ברור הן את בעלותו של אבן אביתור על השירים והן את שייכותם למחזור שירים אחיד באופיו. הראשון שבהם נוגע למלאכת תזמור הצלילים של אבן אביתור. אמנם אין מדובר בשום אופן בדחיסות הצלילית הקיצונית שאליה הגיע הפייטן באגפים אחרים של שירתו. דחיסות מסוג זה ודאי לא הייתה עולה בקנה אחד עם החתירה לסגנון בהיר ופשוט. אך היא הנותנת: העובדה שבתוך אותה תנועה לעבר פשטות ובהירות עדיין ניתן להכיר את נטיית המשורר למצלול בולט, רק מלמדת על עומקה של נטייה זו. דוגמאות אופייניות לדחיסות מצלולית כזו עולה דרך משל מן טורים הבאים:

יום זה / יֵאָבְתִי עֲמוֹד לְעֶמֶךָ בְּמַעֲמָדָם (ב, 17)

ובמַעֲמָד הַשְּׁלִישִׁי / שְׁעָה נִבִּי וְאַרְשִׁי (ג, 2)

ובמַעֲמָד הַשְּׁשִׁי / שְׁעָה רַחֲשִׁי לַחֲשִׁי (ו, 2)¹⁹

בכך לא תמוו ההיבטים המצלוליים בשיר. חרוז פנימי נוסף מופיע בסליחות אלה, הפעם בגופי השירים. מדובר בחרוז הקושר את הפעלים המופיעים מיד אחרי מילות הקבע 'יום זה' בראשי הסטרופות הסדירות (להוציא מחרוזות הפתיחה). ברוב הסליחות מדובר בהטיות של פעלים בגוף ראשון יחיד הנשמרת לכל אורך השיר, כגון 'אמרתי', 'דברתי', 'זכרתי' וכן הלאה (בפיוט ב). אך בפיוט ו מופיעה הטיה אחרת: 'ישרני', 'מלטני', 'עניני' וכן הלאה, וייתכן שכזו הייתה גם החרוזה בגוף פיוט ד, שלא הגיע לידינו. חרוז זה, הקושר בין הטורים הראשונים של כל סטרופה, מצוי גם בסליחות אחרות של אבן אביתור²⁰ וייתכן שזהו כלי ששימש אותו גם במקומות אחרים.

החרוז הפנימי שאחרי מילות הקבע, בשתי צורותיו שתוארו זה עתה, ממקד את המבע בדובר היחיד. מדי סטרופה הוא פותח במילים 'יום זה' ומיד מעמיד את עצמו כמוקד של התרחשות, בין אם זו התייצבותו לבקשת סליחה או רצונו בהתרחשות עתידית של סיוע מגבוה. חשיבותו של היבט זה מתבררת משעה שנותנים את הדעת לעיצובה הכללי של עמדת הדובר בשירים אלה. מן הצד הדקדוקי, הדובר בכל הסטרופות שבידינו נוקט גוף ראשון בשעת דיבורו, והוא אף מתמקד במושאי דיבור הנוגעים לו עצמו:

19 כפי ששתי הדוגמאות האחרונות מלמדות, נטייתו של אבן אביתור לחרוז את סטרופות הפתיחה בחרוז מספרו של המעמד הנזכר בתוכן, יוצרת בהן חריזה פנימית המחזקת במיוחד את המצלול הקשור לאותו מספר.

20 בסליחה 'יום צעקנו בלילה נגדך' חוזרים הפעלים בטורים הראשונים בסטרופה בסיומת הרבים (צעקנו, אתאנו, דרשנו וכן הלאה); ראו נוסח הסליחה ב'מאגרים'. בקינה (או הסליחה) לתשעה באב 'יללתי גדלה' נפתחת כל סטרופה במילה שהטייתה קבועה (יללתי, אנייתי, בכייתי וכן הלאה). לנוסח הפיוט ראו: ש' כהן, 'פיוטים לתשעה באב מאת ר' יוסף אבן אביתור', קבץ על יד, ס"ח יז (תשס"ג), עמ' 234–235. דיונה של כהן בתבנית זו מצוי שם בעמוד 219 ודיונה ביעוד הפיוט – בעמוד 216.

פעולותיו, פחדיו, תחינותיו ועוד. דובר כזה מצוי בכמה וכמה פיוטים של אבן אביתור, אך הוא מזכיר יותר מכול את הדובר בסדרת פיוטי שיר המעלות מאת המשורר. גם שם פותח הדובר בהתמקדות בפעולותיו שלו ('יום אצתי', 'יום באתי' וכדומה), וגם שם הדובר נוקט גוף ראשון ברוב רובו של מחזור השירים, וזאת אפילו כאשר הוא עוסק במפגיע בעסקי הציבור והאומה כולה. הדובר בפיוטי שיר המעלות מדבר בעד עצמו או בעד קהלו, או שהוא מתאר את הקהל ומצטט את דבריהם, ולמעט שיר אחד, הוא שומר על עמדה זו לכל אורכו של המחזור.²¹ מלבד דמיון עקרוני זה, דומה מלאכת עיצוב הדובר בשתי קבוצות שירים אלה בכך שאותו דובר בלשון 'אני' מייצג באופן זה לעתים את עצמו בלבד ולעתים את הקולקטיב הליטורגי או הלאומי. כפי שהעיר גרנט לגבי פיוטי 'שיר המעלות': 'במהלך הפיוטים גוברת בדרך כלל הנימה הקולקטיביסטית המסורתית [...]'. ה"אני" המופיע כפעם בפעם גם בגופי הפיוטים נראה אף הוא לעתים כפרט שאין בו אלא מה שבכלל, אם כי לעתים [...] נוכחותו האינדיווידואלית מתחזקת בביטוי.²² ואכן, בסליחותיו לאשמורות מעמיד אבן אביתור דובר שרק לעתים רחוקות עוסק בהתרחשויות פנימיות האופייניות לאינדיבידואל בלבד. ברוב המקרים מנוסח המבע כך שהוא חל על הדובר ועל הקהל שאתו גם יחד. על ההיבטים הספרותיים של דובר זה עמד גרנט בהרחבה. לענייננו חשובה כאן בעיקר ההרחבה הכמותית של חלקה זו ביצירתו של אבן אביתור. כפי שיתברר בהמשך, גם אבן מר שאול מעצב כך את הדובר במרבית סליחותיו. נוכחות מרובה כל כך של דובר מעין זה בקרב פייטני הדור השני בספרד צריכה להוביל למחשבה מחודשת על גיבושו של היחיד כדובר בשירת הקודש הספרדית.

ה. סליחות אבן אביתור: תפוצתן

סליחות אבן אביתור לאשמורות השתמרו במספר קהילות ומקומות. ארבעה פיוטים מסדרה זו (פיוטים א, ב, ג, ז להלן) מופיעים בשני מחזורים המזוהים עם מנהגי ספרד. ארבעתם מצויים באוסף הסליחות הגדול שמצוי בספרייה של מדריד. אוסף זה הוצג לקהל החוקרים במאמר ביבליוגרפי מקיף של חיים שירמן, אשר אף פרסם מתוכו מספר פיוטים.²³ חשיבותו של מקור זה נובעת מן העובדה שמדובר באוסף סליחות שרבות מהן מיועדות בפירוש לאשמורות שלפני יום הכיפורים. פיוט א אף מופיע במחזור סליחות לאשמורות כמנהג והראן שבאלג'יר, מנהג שנשמך בעיקר על מסורת

21 החרג הוא שיר ט, טורים 5–20 ויש לכך ביסוס במזמור התהילים הרלוונטי.

22 גרנט (לעיל הערה 8), עמ' 37.

23 ראו: ח' שירמן, 'סליחות מנהג ספרד לפי כתבי־יד השמור בספריית האוניברסיטה שבמדריד', ארשת, ה (תשל"ב), עמ' 81–124. המחזור עצמו אף ראה אור במהדורת פקסימיליה שאיכותה ירודה. כיום זמין המחזור בסריקה מעולה באתר הספרייה של מדריד.

הפיוט הספרדי. בנוסף, שתי סליחות (א, ו) מצויות בכתב יד חשוב מן הגניזה (כ"י קמברידג' T-S NS 112.8) שאף הוא מכיל סליחות שמקורן ספרדי מובהק.²⁴ למקורות אלה יש להוסיף כתב יד נוסף מן הגניזה שבו מופיעות סליחות אבן אביתור לאשמורות לצד סליחותיו של אבן מר שאול.²⁵ תפוצה זו והסביבה הספרדית המובהקת של פיוטים אלה מלמדת כי קרוב לוודאי שסליחות אלה אכן נכתבו על אדמת ספרד ואף השתמרו בכמה ממנהגי קהילות ספרדיות גם בשעה שאבן אביתור עצמו כבר נסע מזרחה. לצד מקורות אלה, מצויות סליחות אבן אביתור גם במקורות אחרים בגניזה. יש להבליט את העובדה שבשלושה כתבי יד מן הגניזה מופיעות שתי סליחות ממחזור זה, או אף יותר. זוהי עדות נוספת למקורן המשותף של הסליחות הללו, גם אם במהלך הדורות חלקן הומרו בסליחות אחרות.

ו. המהדורה

שבע הסליחות לאשמורות מופיעות כאן על פי כלל המקורות שנמצאו להן. שתיים מהן מובאות במלואן, שתיים נוספות שרדו בחלקן ומשלוש סליחות הגיעו לידינו עד כה רק סטרופות הפתיחה. הסליחות מסודרות על פי סדר האשמורות, אם כי כאמור לעיל יש לשקול את האפשרות שהציון המספרי בחלק מן הסליחות אינו זה שיצא מתחת ידו של המשורר. הנוסחים שנבחרו כנוסחי יסוד לקוחים רובם מעדות כתבי היד שבגניזה. עדותם של אלה נמצאה על פי רוב מהימנה יותר ביחס לניסוח ולטיב ההעתיקה. עם זאת, בביאור הפיוטים מובאים גם נוסחים חלופיים, כגון אלה שנמצאו באוסף הסליחות הספרדי שבספריית מדריד. חשיבותם של הנוסחים שבמקור זה היא שהם לקוחים ממקור ששימר את המנהג הספרדי כפי שהוא, בתוך קהילה שאימצה בחום את מנהג הסליחות ה'ממוספרות' לאשמורות, שלא כמו בקהילות הגניזה, שבהן יש עדויות להסתייגות כלשהי ממנהג זה. ליקויים בכתבי היד הושלמו בסוגריים מרובעים והשלמות לקיצורים הובאו בסוגריים מזווים. אותיות שקריאתן אינה בטוחה מובאות בגופן חלול.

ז. סליחות יצחק אבן מר שאול: ענייני ייחוס וייעוד ליטורגי

לצד הסליחות לאשמורות שחיבר יוסף אבן אביתור מופיעות כאן בהמשך סליחות

²⁴ בכתב יד זה עומדים פיוטיו של אבן אביתור בתוך רצף ארוך של סליחות לאשמורות. ברצף זה ניתן למצוא סליחות לאשמורות מאת יצחק אבן גיאת, יצחק אבן מר שאול ומספר משוררים אחרים שחלקם טרם זוהה. כתב היד מתוארך למאה השתים עשרה והוא כתוב בכתב מרובע ומהודר, ואין זה מן הנמנע שמדובר בכתב יד שנכתב בספרד או בצפון אפריקה והובא למצרים מאוחר יותר.

²⁵ כתב יד ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2763.4. ראו לעיל עמ' 6.

מקבילות שכתב בן דורו יצחק אבן מר שאול. גם כאן עומד הגילוי החדש על כתפיהם של שני ענקים: חיים שירמן ועזרא פליישר. שירמן היה הראשון שעסק באופן שיטתי בשירתו של אבן מר שאול.²⁶ בחיבורו החלוצי על אודות אבן מר שאול כלל שירמן את הפיוט 'ירצה נא את שועי'. הפיוט חתום 'יצחק' ושירמן מצאו בגניזה תחת כותרת שייחסה אותו בפירוש לאבן מר שאול. אך כיוון שכתב היד שבו נמצא ייחוס זה היה קרוע, השלים שירמן את נוסח השיר על פי גרסה דומה שמצא במחזור 'שפתי רננות', תוך שהוא מעיר ש'חלו במרוצת הזמן שינויים מרובים בנוסח'. גילוי של שיר זה, עם כותרת המייחסת אותו למחברו במפורש, היה חידוש חשוב במסגרת המאמצים לחשוף את ענפי יצירתו השונים של אבן מר שאול. אך לצד הוודאות הגבוהה באשר לייחוס השיר, כלל שירמן הערה ספקנית הנוגעת לייעודו הליטורגי. זאת כיוון שבעוד הנוסח מ'שפתי רננות' מייחד את השיר בפירוש ל'מעמדי ראשוני', קרי, למעמד הסליחות הראשון, הרי שבנוסח שבגניזה לא הופיע ביטוי זה כלל. לאור זאת סיכם שירמן באמרו כי 'כנראה לא הגיעה אלינו סליחה זו בצורתה המקורית, ועל כן דרושה זהירות מרובה בהסקת מסקנות מתוכנה'.²⁷

כאמור, עזרא פליישר המשיך את מפעלו של שירמן ופרסם שלושה מאמרים חשובים שהרחיבו עד מאוד את ידיעותינו על היקף יצירתו של אבן מר שאול ועל מספר היבטים פואטיים וסגנוניים מרכזיים בשירתו.²⁸ במאמרו הוא פרסם מספר רב של פיוטים מאת המשורר, ואף הוסיף וטען כי 'יצחק אבן מר שאול היה בלי ספק פייטן פורה, ויש להניח שהרבה יצירות משלו מסתתרות בין הפיוטים שחתימתם "יצחק" סתם'.²⁹ מעבר להתייחסויות כלליות מעין אלה, נדרש פליישר גם למה שניתן להסיק מייחוסה של הסליחה 'ירצה נא את שועי' למשורר. בדבריו התייחס פליישר בעיקר לחשיבות התבנית של סליחה זו. לדבריו, השימוש שעשה אבן מר שאול בתבנית המעין-אזורית בפיוט זה מלמדת כי ניתן להצביע על משורר זה כראשון בספרד הטובע קטעי שיר

26 שירמן היה הראשון שאסף מספר שירים מאת אבן מר שאול והעמיד מתוכם דיון בדיוקנו כמשורר. תוצאות מחקרו מצויות בשלושה חיבורים מחקריים שונים; ראו: ח' שירמן, 'יצחק בן-מר-שאול, המשורר מלוסינה', בתוך: מ"ד קאסוטו, י' קלוזנר, י' גוטמן (עורכים), ספר אסף: קובץ מאמרי מחקר מוגש לכבוד הרב פרופ' שמחה אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 496–514; הנ"ל, שירים חדשים מן הגניזה, ירושלים תשכ"ו, עמ' 157–158; הנ"ל, תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית (לעיל, הערה 2), עמ' 144–150. בספר אחרון זה הוסיף פליישר הערות יקרות ערך על יצירת אבן מר שאול, על סמך מחקריו שיובאו להלן.

27 שם, עמ' 506.

28 ראו: ע' פליישר, 'הפייטן ר' יצחק בר לוי ופיוטיו', בספרו: השירה העברית בספרד ובשלוחותיה (לעיל, הערה 2), עמ' 539–571; הנ"ל, 'חדשות ביצירתו של ר' יצחק בר לוי (אבן מר שאול)', שם, עמ' 572–602; הנ"ל, 'השלמות ליצירתו של ר' יצחק בר לוי אבן מר שאול', שם, עמ' 603–645.

29 בתוך: שירמן (לעיל, הערה 26), עמ' 147, הערה 17.

בתבנית שעתידיה לזכות בתפוצה עצומה בשירת הקודש העברית.³⁰ במאמר מאוחר יותר הוא שב ונדרש לסליחה זו וציין כי 'הנוסח שהגיע לידינו משובש בלי ספק ואולי אף מקוצר [...] ואין ממנו לימוד לנוסח השיר או להיקפו המקורי'.³¹ עתה, משנמצאו מקורות נוספים שבהם מועתקת סליחה זו, ניתן להעמיד דברים על דיוקם. מתברר כי ההבדלים בין שני הנוסחים שמצא שירמן גדולים משחשב וכי אכן צדק פליישר כשהניח שהנוסח שפורסם לקוי. מעדותם של כתבי יד שלא היו מונחים לפני שני החוקרים הדגולים מתברר כי אותה העתקה בגניזה המייחסת את השיר לאבן מר שאול כלל אינה נוגעת לסליחה ל'מעמדי ראשוני'. במקום זאת, אותה העתקה אינה אלא קרע מדף שמחזיק העתקה משובשת של סליחה שנועדה למעמד השמיני. הנה הנוסח הקטוע שמצא שירמן בגניזה (מספריית בית המדרש לרבנים), לצד העתקה אחרת ושלמה של אותו פיוט עצמו:

כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2840.10	כ"י קמברידג', T-S NS 277.46
[...] לאבן מ' שאול זל	פז' למעמד [ש]מיני
יגוני לך אל ימעט צור רועי ומביני	יגוני לך אל ימעט צור רועי ומביני
חיש קץ לריב ריבי [... ..]	חיש קץ לריב ריבי עשות משפטי ודיני
[..]רב עליך ארשת פי והגיוני	יערב עליך מעמדי השמיני
ואני [... ..] ימיני	ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני
יקרב מועד [... ..] שי	יקרב מועד חפשי עת מרגועי ונופשי
לצאת מפח מוקשי אל ציון [...]	לצאת מפח מוקשי אל ציון עיר קדשי
[... ..]ה על שרשי [... עמי ו.]	בעת יעלה עלי שרשי נגיד [... ..]
[... ..]	[... ..]

כפי שניתן לראות, הנוסח בכתב היד הלקוי זהה כמעט בכל פרטיו לנוסח בכתב יד קמברידג' ואין ספק ששתי ההעתקות מתייחסות לאותו שיר עצמו. אלא שלאור זאת יש לפענח שתי תעלומות. ראשית, מדוע אין כתב היד המשובש כולל ציון מספרי של מעמד כלשהו ומעמיד במקומו את המילים 'ארשת פי והגיוני' ושנית, מדוע מופיע נוסח דומה במחזור 'שפתי רננות' ומייעד את השיר ל'מעמדי ראשוני' ולא למעמד השמיני כפי שמופיע בנוסח המתוקן של השיר, וכן בשלושה כתבי יד אחרים? התשובה לתעלומה הראשונה נעוצה בפרק מעניין בהיסטוריה של פיוטי הסליחות ובעיקר בתולדות המסירה של סליחות ספרדיות בקהילות הגניזה. סליחות רבות

30 'ע' פליישר, 'הפייטן ר' יצחק' (לעיל הערה 28), עמ' 542.
31 'ע' פליישר, 'השלמות ליצירתו' (לעיל הערה 28), עמ' 631, הערה 63.

שנכתבו בספרד וכללו ציון מפורש של מספר האשמורת, בהן סליחות רבות של יצחק אבן גיאת, מועתקות בגניזה כאשר הטורים המציינים את מספר המעמד של סליחה זו מומרים בטורים אחרים שאינם כוללים ציון מספרי כלל. מתברר כי דעתם של מעתיקים ושל מתפללים בקהילות הגניזה לא הייתה נוחה מציון מספר האשמורת או המעמד בגופי השירים, אך הם ביקשו בכל זאת להשתמש בסליחות הממוספרות שכתבו משוררים ספרדיים מיוחסים. משום כך הם שינו את הטורים הממוספרים תוך שמירת החרוז והשמטת המספר. באופן זה הומר ציון מספר המעמד בסליחה שלפנינו מן הביטוי 'מעמדי השמיני' בביטוי 'ארשת פי הגיוני', והשיר הוכשר לתפקד במסגרת מנהג סליחות שאין בו פיוטים ממוספרים כלל.³²

בכך נפתרה תעלומה אחת, אך השנייה עדיין תלויה ועומדת. קשה לדעת מה הניע מעתיקים להמיר את מספר המעמד שלו נועדה סליחה זו מן השמיני לראשון. אך עיון באותו נוסח שב'שפתי רננות' מלמד בבירור כי אכן נוסח זה הוא המשובש, וכי השיר במקורו נועד למעמד השמיני.³³ מכאן שיש לתקן את קביעתו הראשונית של שירמן ולסמן את הסליחה 'גיוני' לך אל ימעט' כאותה סליחה המיוחסת בפירוש לאבן מר שאול בגניזה.

הידיעה כי אבן מר שאול כתב סליחה למעמד השמיני, וכי חלק מסליחותיו למעמדות נמצאות בגניזה ללא ציון מספר המעמד, הכשירה את הקרקע לחיפוש אחר סליחות נוספות מפרי עטו שנועדו למעמדות הנוספים של לילות התשובה. סליחות כאלה אכן מופיעות במספר כתבי יד ומחזורים, וחלקן אף היו ידועות זמן רב במחקר, אלא שאיש לא זיהה את מחברן כיצחק אבן מר שאול. בכל המקרים מדובר בפיוטים שחתומים 'יצחק' בסטרופות הפתיחה שלהם, והם כוללים ציון מספרי של מעמד הסליחות שלו נועדו. לסליחות אלה גם קו תבניתי משותף ומובהק: כולן כתובות בתבנית מעין-אזורית עם טור רפריני שהוא חלק מפסוק. כך, למשל, נפתחת אחת הסליחות הללו:

32 תופעה זו מתגלה במלוא היקפה בנוסחי הסליחות ליצחק אבן גיאת לאשמורות. בחלק מכתבי היד שבגניזה אפשר אפילו למצוא עדויות למאמציהם של מעתיקים לאתר רפרין חלופי לרפרין המקורי של רי"ג, רק כיוון שבאותו רפרין מקורי הופיע מספר האשמורת. ראו על כך: זינדר (לעיל הערה 3), עמ' 97–100.

33 פליישר אף הוא מעיר כי הנוסח שבשפתי רננות 'משובש בוודאות'. פליישר אינו מנמק קביעה זו, אך נראה שעיקר השיבוש מצוי בטור השלישי של סטרופת הפתיחה בנוסח שפתי רננות. הנוסח שם הוא: 'בנוודי שנת אישוני' / במעמדי ראשוני'. אמנם נוסח זה עולה בקנה אחד עם נטיות לשוניות של פייטנים (כגון תוספת כינוי השייכות לצורך החרוז במילה 'אישוני') אך על פי רוב אפשרות זו שימשה רק מדוחק השיר, ואילו כאן היא מופיעה שלוש פעמים בטור אחד ואינה מתאימה להמשך השיר שבו לא ניכרים סימני דוחק כזה. גם בשאר סליחותיו של אבן מר שאול ניכרת שליטה מוחלטת בלשון ובחרוז, ועל כן נראה שטור זה, שניכר בו שנכתב ביד פחות מיומנת, לא יצא מתחת ידו.

יום צַעֲקִי מֵאִישׁוֹן / בְּמַעֲמַד הָרָאשׁוֹן
חֲסֻכְתִּי בֵּת אִישׁוֹן / וּמִנְעָתִי מִלִּישׁוֹן
קִדְמָתִי בְּנֶשֶׁף / לְהוֹדוֹת לָךְ בְּ[נִיב ר']חֶשׁוֹן
לְאָדָם מַעֲרָכִי לֵב וּמִיִּי מַעֲנֶה לְשׁוֹן

יום אֲשֶׁר נִפְשִׁי נִנְעָרָה / וּלְתַאֲוָתָךְ נִסְעָרָה
שְׁעָה עֲנִיָּה שְׁנִסְגְּרָה / בְּיַד אוֹם פִּיהָ פְּעָרָה
עֲשֵׂה לָהּ כְּסִיסְרָא / כְּיִבִּין בְּנַחַל קִישׁוֹן
לְאָדָם מַעֲרָכִי לֵב >וּמִיִּי מַעֲנֶה לְשׁוֹן< (ח, 1–8)

שיר זה מופיע בארבעה קטעי גניזה וכן במחזור 'שפתי רננות', במחזור ארם צובה ובחלק מן התכלאלים התימניים. ב'אוצר השירה והפיוט' של דוידזון הוא מיוחס ליצחק אבן גיאת. יש להניח שייחוס זה נובע מהופעת השיר בין פיוטי ה'מעמד' ב'שפתי רננות', ומעתיקים, מתפללים וחוקרים הניחו שכל פיוט החתום 'יצחק' בקובץ זה של אבן גיאת הוא. משום כך, כנראה, כלל אותו יונה דוד במהדורתו הטנטטיבית לשירי אבן גיאת.

אלא שלאור ממצאי מחקרי על הסליחות לאשמורות של יצחק אבן גיאת, ייחוס השיר למשורר זה אינו נכון. תוכנו של השיר אינו הולם את נטיותיו הרעיוניות של אבן גיאת, ואף שיטת החרוזה הנהוגה בו, הכופלת את החרוז גם באמצע הטורים, נדירה בסליחות ריצ"ג. בנוסף, הרפרין של סליחה זו הוא חלק מפסוק ללא כל ציון מספרי, בעוד אבן גיאת נהג בעקיבות להקדיש את הרפרינים בסליחותיו למספרה של האשמורת.³⁴ בנוסף, אין באף אחת מהעתיקות של השיר בכתבי היד ייחוס מפורש לאבן גיאת. מכאן שהייחוס המקובל לריצ"ג אין לו על מה שיסמוך.

לעומת זאת, ייחוס השיר לאבן מר שאול מתקבל מאוד על הדעת ממספר טעמים. קריאה של סליחה זו יחד עם סליחתו של ריצ"ג לאשמורה הראשונה ('יחידה לחנות מחנה') מעלה מספר רב של מקבילות לשוניות וסגנוניות, ובכללן זהות של כמה וכמה ממילות החרוז. קשה להניח כי מקבילות אלה יצאו שתייהן מתחת ידיו של אותו משורר, וסביר יותר להניח כי המשורר המאוחר (ריצ"ג) חיבר את שירו לאור מופת של אחד מקודמיו. בנוסף, בשיר ניכרת חתימת שמו של המשורר, ודומה שהיא נעלמה מעיני מעתיקים וחוקרים רבים. בסיום הפיוט מופיעה הסטרופה הבאה:

בְּגָה מְקַדֵּשׁ וְהָאוֹלָם / וְחִדֵּשׁ שִׁיר הַנְּאֻלָּם
וְהַמְטוֹת עַל דָּגָלָם / בְּל עוֹד יִמְעַד רִגְלָם
לְוִיִּים יִתְּנוּ קוֹלָם / מְרִירִי וְקֶהֱת וְגִרְשׁוֹן (ח, 21–23)

34 ראו: זינדר (לעיל הערה 3) עמ' 67–75.

חתימה זו הייתה עשויה להיראות פרי מקרה או חיפוש קדחתני מדי, אלא שחתימת 'בן לוי' או 'לוי' מצויה בטורי הסיום של שני פיוטים אחרים (שאינם סליחות) המיוחסים בוודאות לאבן מר שאול.³⁵ מכאן שישנו יסוד מוצק לייחוס השיר לאבן מר שאול ולא לריצ"ג.

עם גילוי זה של שתי סליחות לאשמורות שניתן לייחסן בוודאות ליצחק אבן מר שאול, ניתן היה להניח כי גם אבן מר שאול – כמו אבן אביתור – חיבר סדרת סליחות ממוספרות לאשמורות. לאור הנחה זו נבדקו מחדש כתבי יד שמחזיקים סליחות החתומות 'יצחק', חלקן כאלה שזוהו באופן מסורתי עם יצחק אבן גיאת וחלקן שמחברן לא זוהה במחקר. תוצאות הבדיקה הזו העלו סך של חמש סליחות שניתן לייחס בוודאות לאבן מר שאול וארבע נוספות שיש לייחסן לו מספק. הסליחות המיוחסות להלן לאבן מר שאול הן השתיים שנדונו עד כאן (שירים ח, יא במהדורה להלן), ושלוש סליחות נוספות: בשתיים מהן (י, יב) ניכרת חתימת 'בר לוי' בגוף השיר כך שיחד עם סטרופת הפתיחה הן מחזיקות חתימת שם מלאה. בסליחה נוספת (ט) אין חתימה כזו אך סגנונה וקרבנה לסליחות אחרות של אבן מר שאול בכתבי היד אינן מותירות מקום לספק באשר לשייכותה לסדרה זו.

הסליחות המיוחסות מספק לאבן מר שאול חתומות אף הן 'יצחק' בסטרופת הפתיחה ובכולן ניכר חותם סגנוני דומה מאוד לזה של אבן מר שאול, אך אין די מידע כדי לייחסן אליו בוודאות. ייחוס הסליחה 'יחידה ממסגרות' (טו) יידון להלן. לצדה עומדות שתי סליחות (יג, יד) שמצד הסגנון והתבנית דומות להפליא לסליחות מסדרה זו ויש לקוות שמידע עתידי יאשש את שייכותן אליה. סליחה נוספת (טז) דווקא שונה בתבניתה מן הסליחות האחרות בסדרה זו: בראש כל סטרופה שלה מופיעות מילות הקבע 'ה' עוז לעמו' ואף הרפרין שלה קצר ביחס לרפרנים בסליחות אחרות. עם זאת, מראשי הסטרופות, אחרי מילות הקבע, מצטרף השם 'לוי' וסגנונה של הסליחה דומה לזה של אבן מר שאול. מכאן שיש מקום לשקול את שייכותה לסדרת סליחותיו, אך הייחוס לא יצא מכלל ספק.³⁶

35 בשני המקרים מדובר בשבעתא לשבועות שפרסם ע' פליישר בשני מאמרים. הטור שלפני האחרון בקטע ההרחבה של החטיבה השנייה בשבעתא הוא זה: 'והלוי גויים ואתה לא תלוה' (פליישר, השלמות [לעיל, הערה 28], עמ' 628, טור 19). גם בטור שלפני האחרון בסיום החטיבה השביעית חבויה מילה זו: 'לראשך לוי חן עטרת תפארת' (פליישר, הפייטן ר' יצחק [שם], עמ' 557, טור 42). בשני המקרים מופיעים טורים אלה אחרי ששמו המלא של המשורר כבר נחתם בראשי הטורים.

36 בשולי הדברים יש להעיר כי החיפוש אחר סליחותיו של אבן מר שאול העלה עוד כמה פיוטים שחתומים בראשם 'יצחק' ויש בהם התייחסות לאשמורות או מעמדות, אלא שסגנונם ומיקומם בכתבי יד שונים מונע את ייחוסם לאבן מר שאול בשלב זה. הסליחות בקבוצה זו הן: 'ספת' בשנייה, 'יצבתי בשלישית', 'יצלח חין מעמד', 'יכופר עוני וחטאתי' ו'יוצר מפעלי קדם'. יש לקוות כי מחקר עתידי יבהיר את הוראתם של פיוטים אלה ואת ייעודיהם המקוריים.

בתוך סליחות אלה המיוחסות מספק לאבן מר שאול יש להבליט את מקומה של 'יחידה ממסגרות' (טו). במספר מחזורים נזכר פיוט זה כ'סליחה' סתם ולא כסליחה לאשמורות, ובמספר כתבי יד ומקורות מחקריים הוא אף מיוחס ליצחק אבן גיאת.³⁷ עתה יש לשקול מחדש את שני הנתונים הללו. סליחה זו מופיעה בשבעה עשר קטעי גניזה ומוזכרת במספר רשימות של סליחות שמקורן בגניזה. במרבית המקורות מופיעה הסליחה רק עד האות ל', אך בכתב יד אחד נשתמר גם המשכה, וכעת היא מצויה לפנינו באקרוסטיכון מלא. לצד המקורות בגניזה, כלולה סליחה זו בכמה מחזוריים של קהילות שונות. במחזור ארם צובה היא מופיעה במלואה, ובכמה מחזוריים אפריקאיים ואיטלקיים מצוי נוסח חלקי שלה בלבד. ברוב המקורות הללו אכן אין למצוא שום רמז למסורת הסליחות הממוספרות לאשמורות:

יְחִידָה מִמִּסְגְּרוֹת / עוֹרֶכֶת מְשֻׁמְרוֹת
צוֹחֶת לְפָנֶיךָ / חֲצוֹת לֵיל בְּזִמְרוֹת
חֲלִי נָא פְנֵי הָאֵל / הָעוֹנָה בְּצָרוֹת
קוֹמִי רוּנִי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֻׁמְרוֹת³⁸ (טו, 1-4)

אלא שכנגד גרסאות אלה, ישנם כמה וכמה מקורות אמינים בהם נוסח הטור השני אחר, וממנו משתמע כי הסליחה נועדה לאשמורת החמישית:

יְחִידָה מִמִּסְגְּרוֹת עוֹרֶכֶת מְשֻׁמְרוֹת
צוֹחֶת בְּחֲמִישֵׁי חֲצוֹת לֵיל בְּזִמְרוֹת³⁹

לכאורה, ייתכן שנוסח זה משני, וסליחה רגילה עובדה בו כדי לשמש כסליחה ממוספרת לאשמורות. אך המרות מסליחה רגילה לסליחה 'ממוספרת' אינן ידועות כלל, בעוד המרות בכיוון השני ידועות למכביר. בנוסף, אותה מילה עצמה מופיעה בעוד שינויים ('בעשירי', 'בעתירות' ועוד) במקורות נוספים⁴⁰ ובכך ישנה עדות ברורה לכך שמעתיקים שונים המירו את המילה 'בחמישי' במילים אחרות לפי צורכי הקהילה ולפי בחירתם. אמנם יש להעיר כי בשני כתבי יד מופיע נוסח ממוספר של טור זה, תוך ציון מספר אחר ('ברביעית' ו'בעשירי'), אך לעומתם עומדים חמישה מקורות, שנוסחיהם

37 לכותרות השונות של פיוט זה ראו שינויי הנוסח במהדורה להלן. השיר מיוחס לאבן גיאת בשני כתבי יד (ראו הערה 41 להלן) וכן במהדורת יונה דוד לפיוטי יצחק אבן גיאת. במהלך דיונה בפיוטים הכלולים במחזור ארם צובה, ייחסה אף מורתי שולמית אליצור את הפיוט לאבן גיאת (ראו: מחזור ארם צובה, ג [מבואות], ירושלים תשס"ח, עמ' 124).

38 נוסח זה מצוי בכ"י קמברידג', מוצרי V 60, תחת הכותרת 'פז[מון] קס"ה ליצחק בן גיאת ז"ל'. לנוסח מלא ולביאור ראו שיר טו במהדורה להלן.

39 נוסח זה מופיע בכ"י קמברידג' T-S NS 126.24 ובמספר כתבי יד נוספים.

40 ללשון 'בעתירות' ראו כ"י קמברידג' T-S NS 232.18a. ללשון 'בעשירי' ראו שם, T-S NS 129.3.

מהימנים והם מכריעים את הכף לטובת הנוסח 'בחמישי'. מכאן שיש יסוד איתן להניח כי נוסח זה הוא הנוסח המקורי של הפיוט, וכי ייעודו המקורי הוא לאשמורת החמישית. אך גם אם מדובר בפיוט לאשמורת, מיהו המשורר שחיבר אותו? בשני כתבי יד מן הגניזה מופיעות בראש השיר כותרות שמייחסות אותו ליצחק אבן גיאת.⁴¹ לכאורה, די בכך כדי לייחס לו את הפיוט. אלא שכמו במקרה של 'יום צעקתי מאישון', גם כאן עדותם של הסגנון, החריזה הכפולה והרפרין המקראי מקשים על זיהוי זה עד מאוד. בנוסף, הסדר האקרוסטיכוני של הסליחה הזו אינו אופייני לאבן גיאת, כיוון שאחרי חתימת 'יצחק' בסטרופת הפתיחה מופיע אקרוסטיכון מלא, מאל"ף ועד תי"ו. כמו כן, תוכני הסליחה זרים לגמרי לסליחותיו של ריצ"ג לאשמורות, והפיוט עוסק אך ורק בעניינים לאומיים. מכאן שיש יסוד לשלול את ייחוס הפיוט לריצ"ג. בנוסף, גם כאן ישנם חיזוקים לייחוס לאבן מר שאול. ראשית, כאמור, תבנית השיר, חריזתו ותכניו דומים מאוד לפיוטים אחרים המיוחסים בוודאות לאבן מר שאול. בנוסף, ישנה עדות עקיפה לייחוס לאבן מר שאול באוסף הסליחות של ספריית מדריד. במקור זה אין הפיוט מופיע בין סליחותיו של ריצ"ג לאשמורות אלא אחרי הסליחה 'יה צורי ומרגועי' שכעת ניתן לייחס בוודאות לאבן מר שאול, ולפני הסליחה 'יום זה באשמורת' שמיוחסת כאן ליוסף אבן אביתור. מיקומו בין שני פיוטים אלה, השייכים באופן חדר-משמעי לשכבת הסליחות הממוספרות הקדומה ביותר, מחזק את ההנחה שאכן לשכבה זו יש לשייכו. אמנם אי אפשר לקבוע זאת בוודאות, ואין להתעלם מעדות המעתיקים שייחסו סליחה זו לריצ"ג או להמעט בערכה, אך יש מקום להטיל ספק בייחוס זה.

לפנינו, אם כן, סדרה של פיוטים שמצד ייעודם הליטורגי שייכים כולם – המיוחסים והמסופקים – למנהג הסליחות לאשמורות. אך בכך לא תמו התעלומות, שכן יש לברר לאיזו תקופה של סליחות כתב אבן מר שאול את סליחותיו. אצל אבן אביתור, כזכור, הייתה הסליחה שכוונה לתאריך המאוחר ביותר שהגיעה לידינו ממורשתו מיועדת ל'מעמד השמיני', ומכאן הוצע לראות בפיוטים אלה סליחות לעשרת ימי תשובה. אך אצל אבן מר שאול מצב הדברים מורכב יותר. סליחה אחת שניתן לייחס לו בוודאות מיועדת ל'מעמד שלוש עשר' (יב), ומתוך הסליחות המיוחסות לו מספק ישנה אחת המיועדת ל'אשמורת תשע עשרה' (טז). לכאורה, יש כאן עדות לכך שאבן מר שאול חיבר פיוטים לתקופת סליחות שחורגת מעשרת ימי תשובה, ומתחילה במהלך חודש אלול ואולי אף בראשיתו. אם אכן כך הוא, זוהי העדות המוקדמת ביותר של הרחבת תקופת הסליחות בקהילות ספרד. אלא שהממצאים אינם מקלים על קביעה נחרצת מעין זו. בסליחה למעמד השלושה עשר נראה שנפלו כמה שיבושים, ודרך הופעת המספר 'שלושה עשר' מרמזת על אפשרות כי במקורו מתייחס פיוט זה לשלוש עשרה

41 ייחוס כזה מופיע בכתב היד מאוסף מוצרי (ראו הערה 38) וכן בכתב יד ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2881.3: בראש השיר נכתב בו 'לבן גיאת'.

מידות הרחמים הנזכרות תדיר בתפילות יום הכיפורים. בסליחה המתייחסת למעמד התשעה עשר מופיעה כנראה רק החתימה 'יצחק לוי', ועל כן אין היא בהכרח פרי עטו של אבן מר שאול. למרבה הצער, כל ניסיונותי להגיע למידת ודאות באשר לשאלה האם כתב אבן מר שאול סליחות לאשמורות מעבר לאלה של עשרת ימי תשובה עלו בתוהו. יש לקוות שמחקר עתידי יישב שאלה זו בבירור רב יותר.

ח. סליחות אבן מר שאול: תבנית והרכב

כל הסליחות לאשמורות מאת יצחק אבן מר שאול ערוכות בתבנית המעין-אזורית. בשעתו כבר העיר פליישר כי דגם זה של השיר המעין-אזורי 'כבר היה מגובש בידי בצורה מושלמת',⁴² ושירים אלה אכן מחזקים את קביעתו זו. בראשי השירים עומדת סטרופת פתיחה הערוכה בחרוז אחיד. הטור האחרון בסטרופת פתיחה זו הוא פסוק מקראי (או עיבוד של פסוק מקראי), ופסוק זה נועד לחזור בסיומי כל הסטרופות כרפרין. כל טורי השירים ערוכים בשתי צלעיות שיש ביניהן צזורה, וברוב מכריע של הטורים צלעיות כאלה חורזות ומקנות לסטרופה כולה מבנה של חריזה כפולה. יוצאים מכלל זה שני טורים בפיוט יב בהם מופיעה חריזה מסורגת. משקלן של כל הסטרופות מבוסס על השיטה ההברתית-דקדוקית, כאשר ברוב הפיוטים נשמר משקל של שתיים עשרה הברות לכל טור (ושש לכל צלעית), ואילו בפיוטים יב, טז נשמר משקל של עשר הברות לטור (וחמש לכל צלעית). חריגות מתבנית זו מצויות רק ברפרין וכן, לעיתים, בטור המוביל לרפרין.

יש לציין בהבלטה את אורכם המשתנה של השירים שלפנינו. בין חמשת השירים המיוחסים לאבן מר שאול בוודאות, ישנו שיר ארוך (ח) בן שש סטרופות וארבעה שירים בני ארבע סטרופות (ט-יב). בין המסופקים ישנו שיר ארוך בן שש סטרופות (טו) ושלושה שירים בני ארבע סטרופות (יג, יד, טז). כיוון שלפנינו מעט שירים, קשה להסיק מסקנות באשר למשמעות הנתונים הללו לגבי אורכם. ניתן לשער כי השיר הארוכים יועדו לתחנה מסוימת ברצף הסליחות ואילו השירים הקצרים יועדו לתחנה אחרת, מעין מה שמצוי בסליחות ריצ"ג לאשמורות: פיוטי הפתיחה אצלו ארוכים מפיוטי ה'מיושב' הסוגרים את רצף הסליחות של האשמורות. אך בשלב זה קשה להכריע האם אכן חלוקה כזו מצויה גם אצל אבן מר שאול.

מלבד הגיוון במספר הסטרופות, הסליחות שונות זו מזו גם בנוגע למספר הטורים בכל סטרופה ולשיטת החתימה הנהוגה בהן. כל השירים חתומים 'יצחק' בסטרופת הפתיחה שלהם. בחלק מהם אין כל אקרוסטיכון אחרי סטרופת הפתיחה (שירים ט, יא, יג); בשניים מן השירים המיוחסים מספק לאבן מר שאול ישנו אקרוסטיכון אלפביתי (יד, טו); בשיר אחד חבויה חתימה בסטרופה האחרונה, כפי שפורט קודם

42 ע' פליישר, 'השלמות ליצירתו' (לעיל הערה 28), עמ' 631.

(ח); ובסליחות אחרות ראשי הסטרופות מצטרפים לחתימה מלאה (י, יב).⁴³ אי סדירות כזו בארגון האקרוסטיכון עומדת בניגוד לסידור המוקפד של אבן אביתור בסליחותיו לאשמורות, והיא אף עומדת בניגוד לדרכי החתימה של פיוטים מעין-אזוריים אצל משוררים ספרדיים מאוחרים יותר, מאבן גבירול והלאה. אמת, גם אצל אבן גבירול ישנו גיוון קל בשיטות החתימה, אך על פי רוב הוא מעמיד את חתימת שמו בפיוטים מעין-אזוריים בראשי הסטרופות בלבד. אין לדעת מה הוביל את אבן מר שאול לחתום את שמו בכמה שיטות. כיוון שסליחות אלה שייכות לשכבה מוקדמת של גיבוש התבנית המעין-אזורית, ייתכן שהגיוון ואי-הסדירות של שיטות החתימה מעידים על גישושים של פייטנים בני הדור אחר תבנית חתימה שתאפשר להם לחתום את שמם בפיוטים, ותשחרר בהדרגה את הפיוט המעין-אזורי ממחויבות יתר לאקרוסטיכונים אלפביתיים שהיו נהוגים במסורת הפיוט המזרחי.

ט. סליחות אבן מר שאול: לשון, סגנון ותכנים

קבוצת הסליחות שלפנינו נחלקת לשני אגפים מצד סגנונה ותכניה. אין מדובר בשני אגפים שונים בתכלית, אך בכל זאת ההבדלים ביניהם ראויים להבלטה. בקבוצה אחת עומדת הסליחה 'יום צעקי מאישון', ולצדה 'יחידה ממסגרות', אם היא אכן של אבן מר שאול. הקבוצה השנייה כוללת את שאר הסליחות המצויות לפנינו. הסליחה 'יום צעקי מאישון' ניצבת מצד סגנונה ותכניה בין מורשת האסכולה הסעדיאנית ובין מוסכמותיה המתגבשות של האסכולה הספרדית. מצד אוצר המילים, למשל, ניכרת הנטייה הספרדית ללשון מקראית קלסית אך בתוך כך בולטים ביטויים כגון 'לחשון', 'בל עוד תמעד', ו'אום' שהורתם בפיוט הקדם-ספרדי. מצד התכנים, מעמידה סליחה זו את האומה במרכז, ואף לשון ה'אני' של הדובר משועבדת להיבטים קולקטיביים אלה ואינה משמשת כפתח להתבוננות בעולמו הפנימי של המאמין היחיד.

באגף השני של הסליחות, מצד סגנון ותכניהן, עומדות כאמור שאר הסליחות של אבן מר שאול המובאות כאן. בסליחות אלה אנו מוצאים פואטיקה בעלת סממנים 'ספרדיים' מובהקים, ובמקביל נעלמים אותם הסממנים הלשוניים והסגנוניים של אסכולות קודמות. בסליחות אלה נשמע לראשונה קול שאת הדיו ניתן לשמוע אצל המשוררים שבאו אחרי אבן מר שאול, ולא הופיע אצל קודמיו. שני גורמים סגנוניים משפיעים על צליליותו של קול חדש זה. האחד הוא אוצר המילים: סליחותיו אלה כתובות

43 בהקשר זה יש לציין לגבי אחת הסליחות (יב) כי נוסח הסטרופה האחרונה שלה אינו שלם ונראה שחסר בו טור. זאת כיוון ששתי הסטרופות שלפניה מחזיקות חמישה טורים, ובטור השלישי שלהן אף ניכרת 'שבירה' של החרוז בצלעית הראשונה של הטור. לעומת זאת, בסטרופה האחרונה של השיר כפי שהיא לפנינו ישנם ארבעה טורים בלבד, והחרוז אינו מופיע באמצע הטור הראשון.

על טהרת העברית המקראית, ללא צורות נדירות או משקלים מחודשים שאפיינו את האסכולה הסעדיאנית. הגורם השני הוא השימוש המוגבר בחריזה דקדוקית. כמעט כל החרוזים בסליחות אלה (להוציא החרוזים בפיוט 'יום צעקי מאישון', כפי שיובהר להלן) הם חרוזים דקדוקיים המבוססים על שני כינויי שייכות: הכינוי בגוף ראשון (קדושי, נפשי, לחשי וכדומה) והכינוי בגוף שני (עבדיך, חסדיך, נאדך וכדומה). גם פייטנים קדם-ספרדיים השתמשו בצורות דקדוקיות דומות, לא בהיקף כה רחב. חשיבותם של חרוזים מעין אלה חורגת, כמובן, מעצם השאלה הטכנית של שיטת חריזה זו או אחרת. ההבלטה הרבה של השיחה בין 'אני' ו'אתה' הופכת את הסליחות הללו למערכים דרמטיים ורגשיים עזי מבע שגם אם צצו פה ושם בתולדות הפיוט, מעולם לא אומצו כתבנית יסודית ונפוצה של הדיבור הפייטני עד להופעתם אצל משוררי ספרד. יש לציין בבירור כי יכולתו של אבן מר שאול להעמיד פיוטים בעלי מבע כזה ידועה מתוך בקשתו השקולה המפורסמת 'אלהי אל תדינני כמעלי'. הסליחות שלפנינו מלמדות על ההיקף הרחב של שימושו של אבן מר שאול בסגנון זה.

לעיצוב הדרמטי של השיחה מצטרפים היבטים תוכניים אחרים שאף הם מצביעים על הזיקה של סליחות אלה ליצירות פייטניות ספרדיות מאוחרות יותר. כוונתי בעיקר להעמדת הדובר היחיד, המתבונן בעצמו ובעולמו, בעמדה מרכזית ברוב הסליחות. כאשר מתוודה הדובר ואומר טורים כגון 'ומחטאי הקדחתי / בכליותי יקוד אשי' הוא מקנה לווידי היבט אינטרוספקטיבי מן הסוג שהחל להופיע בשולי היצירה של האסכולה הסעדיאנית ונעשה מרכזי ועיקרי באסכולה הספרדית. אמנם בכל הסליחות, ללא יוצא מן הכלל, אין המעגל האישי הזה נותר ביחידותו. בשלבים שונים במהלך הסליחות הללו מתברר כי הדובר משמש כשליח ציבור, או שהוא נוקט לשון 'אני' קולקטיבי, ועיקר עניינו בטורים אלה הוא מחילת חטאי האומה ובעיקר ישועתה מן הגלות והקמת בית המקדש. אך שילובים מעין אלה מופיעים גם אצל ממשוררים מאוחרים לאבן מר שאול, ונראה שמקומם בפיוט הספרדי אינו מבוטל כלל. אדרבה, נראה שמאמץ פייטני רב נעשה בספרד לאתר גשרים רעיוניים, רטוריים ופיגורטיביים בין מאווייו של היחיד למאווייה של האומה כולה, וכי אבן מר שאול לקח חלק במאמץ זה ואולי אף הורה מספר נתיבים לבאים אחריו.

הסליחות השייכות לאגף זה של יצירת אבן מר שאול מבהירות כי קו ישיר וברור קושר את יצירתו ליצירות פייטניות מאוחרות יותר של שלמה אבן גבירול, יצחק אבן גיאת ואחרים. חוקרים כפליישר ושירמן כבר הבחינו בהיתכנותו של קו כזה ובחשיבות שעשויה להיות לו, אך נראה שמיעוט המצאי השירי הקשה עליהם להעמיד מסקנה ברורה באשר לחשיבותו של אבן מר שאול בשלשלת הפייטנים בספרד. מעתה ניתן להעמיד את יצחק אבן מר שאול כאחד ממכונניה החשובים של אסכולת הפיוט הספרדי.

י. סליחות אבן מר שאול: תפוצתן ונוסחיהן

סליחות אבן מר שאול מצויות במגוון רחב של מקורות, הן במחזורים והן בכתבי יד מן הגניזה. המחזורים שבהם השתמרו הסליחות שייכים כולם לענף הספרדי של מנהגי הסליחות, קרי, מחזורים מספרד או משלוחותיה, כגון צפון אפריקה ופרובאנס. לצד המחזורים עומדת עדותם של כתבי יד רבים מן הגניזה שמחזיקים העתקות שונות של סליחות אלה. ההעתקות שבגניזה מלמדות על הטמעה של סליחות אבן מר שאול בתוך המנהג המקומי. זאת בעיקר לאור מספר המקרים בהם נמצאות סליחות אלה בגניזה כשהן 'מותאמות' למנהג הקהילה המקומית, תוך השמטת מספרי האשמורות. להלן מוצגות חמש סליחות מאת יצחק אבן מר שאול ולצדן ארבע המיוחסות לו כאן מספק. כל הפיוטים להוציא פיוט טז ידועים הן ממחזורים והן מקטעי גניזה. מצב מבורך זה נושא בחובו התלבטות מתודית באשר לבחירת נוסחי היסוד לשירים. לנוסחים מן המחזורים יתרון בכך שהם מדברים בשמה של מסורת שהשתמשה בסליחות בהקשרן המקורי, ללא כל שינוי בייצודן. אך חסרונם של נוסחים אלה הוא איחורם הכרונולוגי: הן מחזור 'שפתי רננות' והן המחזורים הצפון אפריקאים בהם מופיעים הפיוטים מתוארכים לראשית העת החדשה, ועל כן הנוסחים שלפנינו עומדים במרחק מאות שנים משעת חיבורם. בקטעי הגניזה ישנה בעיה הפוכה: מרבית כתבי היד הועתקו בתקופות קדומות יחסית, אך הם השתמרו בקרב קהילות שהמירו את ייצודן של הסליחות ולעתים אף שינו לצורך כך את נוסחיהן. לאור התלבטות זו נבחרו כאן נוסחי יסוד משני סוגי המקורות, בכל פעם על פי שלמות הטקסטים ועל פי מידת המהימנות של ההעתקה, ככל שניתן להסיק מן המקורות. בביאורי השירים מצוינות ומבוארות נוסחאות חלופיות למספר ביטויים שנראים מוקשים או בלתי מהימנים באותם נוסחי יסוד.

סליחות לאשמורות מאת יוסף אבן אביתור

[א]

[יום זה / באשמורת הנידון] תי שנת אישון
 ובמעמד הראשון / קראתיך אל ראשון
 [סרעפי בל יניחון] עפ[ע]פי לישון
 כי לך תכרע כל בך תשבע כל לשון

5 [יום זה / אתיתי לספר] מהלך
 ובמעמד <הראשון> / בטאתי גודלך
 גוננני בחסדך בעמדי למוךך
 [י אלֹהֵי שוֹעֲתֵי אֱלִיךָ]

10 [יום זה / דרשתי את פניך מחוללי
 ובמעמד <הראשון> / הכינתי מהללי
 נא חסדך אֶלֵּהֵי יי חילי
 יי בקר תשׁמע קולי

מקורות: קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 328.88 (כולו, שיבושים קלים, נוסח יסוד עם השלמות ממקור ת, ג); אוקספורד, בודליאנה Or. 613 (מחזור מנהג תלמסאן לאשמורות, כולו, טורים 9–16 אוחדו לסטרופה אחת, ת); מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms.Villa-Amil 15 דף כח (1–16), מכיל סטרופה זרה בטורים 9–12, בסיום כל סטרופה נכתב 'כי לך', מ); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 244.2a (1–) 4, אחריו פיוט לא מזוהה, ג¹; ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2763.34 (סטרופת הפתיחה של 'יום זה קראתיך' לאשמורת שלישית ואחריה טורים 21–28, מנוקד, ג¹); מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms.Villa-Amil 15 דף כ (סטרופת הפתיחה של 'יום זה קראתיך' לאשמורת שלישית ואחריה טורים 17–24, מ²) סימן: יוסף (בטורים 1–3), א–ת

כותרת: פזמון ת פזמון לליל ראשון מ אחר ג¹ 1 באשמורת] באשמורות ג¹ 3 סרעפי] סעיפי ג¹ | עפעפי] את עפעפי מג¹ 5 מהלך] הלולך ת מהלך מ | בטאתי] בינתי ת בטיתי מ 7 גוננני] נ נוספה בין השיטין נ | גוננני בחסדך] ענני אלהים ת נא גמלני חסד מ | בעמדי] כבטחי מ

1 [הנידון] תי שנת אישון: התעוררתי משנתי באישון ליל, כדי להשכים לאמירת הסליחות. כאן ובהמשך ההשלמות הן על פי מקור ת אלא אם כן צוין אחרת.
 3 [סרעפי]: מחשבותיי. 4 כי ... לשון: על פי יש' מה, כג. 5 [אתיתי]: באתי.
 6 בטאתי: כך הנוסח בכתב היד, אך ייתכן שיש לקבל את הנוסח במקור מ ('בטיתי') שהוא אופן ההטיה הנפוץ של הפועל אצל פייטנים. 7 גוננני: הגן עלי. 8 [יי] ... אליך]: תה' ל, ג. 9–12 יום ... קולי: בנקודה זו מופיעות סטרופות חלופיות במספר

יום זה / זכרתי את שמך הנורא
 ובמעמדך הרגשון / חיליתיך במורא
 טהור חנני והוציאני לאורה 15
 יי גדול אתה וגדול שמך בגבורה

[יום זה / יי] זמתי להגות בך [ת יומים]
 [ובמעמדך] הראשון / כשפכי לב כמים
 לך נשאתי עין בעד מיחדי פעמים
 [יי] דברך נצב בשמיים 20

[יום זה / מלאתי] מהלךך שעה רחשי
 ובמעמדך הראשון / נקני מעונשי
 סלסולך אז אחיה יי קדושי
 יי העליתי [מן] שאול נפשי

9–12 יום ... קולי] יום זה דרשתי פני אל נורא // ובמעמד הראשון חליתיך במורא // טהור חנני והוציאני לאורה
 // כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה המעתיק שילב טורים 9–12 משיר ב להלן מ 17 להגות] לסלסול
 מ² 18 הראשון] השלישי מ² | כשפכי | בשפכי ת לשפכי מ² 19 לך ... פעמים] למענך הדרש לסליחה פעמים
 מ² 21 זה] ליתא מ² | מהלךך] מהלךך ת | שעה רחשי] ברחשי ת שעה נא רחשי ג¹¹ 22 הראשון] השלישי
 ג¹¹ מ² | נקני מעונשי] תעקר מענישי ג¹¹ 23 סלסולך אז אחיה] סלח נא לחטאי ת | אחיה] אסלסול ג¹¹ אתנה מ² |
 [יי] אלהים יי ת יי אלהי ג¹¹ יי אלהים מ² 24 מן שאול] משאל נ משאול מ²

העתיקות: במקור ת הנוסח הוא שילוב של טור 9 וטורים 14–16, ובמקור מ מופיעים
 טורים 9–12 משיר ב להלן, תוך התאמת מספר המעמד ל'ראשון'. ראו שינויי הנוסח
 וכן דיון בעמ' [6–7 בקובץ זה]. 9 מחוללי: בוראי, הקב"ה. 11 נא ... חילי: השוו
 חב' ג, יט. אך על פי סדר האקרוסטיכון צריך טור זה להתחיל באות ו'. 12 יי ... קולי:
 תה' ה, ד. 16 יי ... בגבורה: יר' ו. 17 להגות ב[דת יומים]: להגות בדברי תורה.
 דת יומים: התורה שהייתה שמורה אצל הקב"ה אלפיים שנה לפני בריאת העולם, הם
 יומיים של הקב"ה. השוו בר"ח, ב (עמ' 57): 'שקדמה היא לברייתו שלעולם [אלפים
 שנה], [...] ויומו שלהקב"ה אלף שנים שנ' "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול" (תה'
 ז, ד)'. 18 כשפכי לב כמים: על פי איכה ב, יט. 19 מיחדי פעמים: ישראל המייחדים
 את שמו של הקב"ה בקריאת שמע בשחרית ובערבית. 20 [יי ... בשמים]: תה' קיט,
 פט. 23 סלסולך אז אחיה: אביע את שבחך. 24 יי ... נפשי: תה' ל, ד. [מן] שאול:
 בכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב 'משאל' ותיקנתי על פי הפסוק.

25 יוֹ-ם <זָה> / עֶרְכָּתִי מִהֶלֶךְ מִשְׁגָּבִי
 וּבְ-מַעֲמָד <הָ-רֹאשׁוֹן> / פְּצַחְתִּי [פִּי בְנִי] בִּי
 צוֹר הָעִירָה לְמִשְׁפָּטִי מֵאוֹיְבִי
 יִי יְיָ וְ[אֵל] הִי לְרִיבִי

יום / קָרָא[תִי אֱלִיךְ] דֶּר מְדוֹר
 30 וּבְ-מַעֲמָד <הָ-רֹאשׁוֹן> / רוֹמְמוֹתֶךָ אֶסְדוֹר
 שְׁעָה נָא תַפְלְתִּי וְאֵת פְּרָצִי תַגְדוֹר
 [יִי זְכָרְךָ לְדֶר וְ]דוֹר

26 הראשון השלישי ג¹¹ | פצחתי] פציתי ת פתחתי ג¹¹ | פי בניבי] רון ניבי ג¹¹ 27 צור] צורי תג¹¹ 28 יי יי
 ואלהי] יי ואלהי ג¹¹ אלהי ויי ת 29 יום] יום זה ת | מדור] רום מדור ת 30 רוממותך] רוממותיך ת 31 שעה
 נא תפלתי] שמע נא שועתי ת

25 משגבי: מבטחי, כינוי־פנייה לה'. 26 [בני]בי: בדברי. 27 העירה למשפטי: על
 פי תה' לה, כג; והמשכו של פסוק זה מופיע בטור הבא. 28 יי יי: בכתב היד המשמש
 נוסח יסוד נכפלה המילה 'יי' ללא סיבה נראית לעין ונראה שיש להשמיטה. יי ...
 לריבי: על פי תה' לה, כג, ובפסוק 'אלהי ואדני לריבי' (וכך בכ"י ת), ונראה שהפייטן
 שינה כדי לפתוח בשם ה', כדרכו ביתר הסיומות בשיר. 29 יום קרא]תי: כך בכתב
 היד המשמש נוסח יסוד, אך נראה שיש להשלים את מילות הקבע הרגילות 'יום זה',
 וכך הוא במקור ת. דר מדור: הקב"ה שהשמים מקומו; ונראה שיש להעדיף את הנוסח
 במקור ת: 'דר רום מדור', ופירושו: הקב"ה המתגורר במדור העליון ('רום'), בשמים.
 30 אסדור: אערוך בפני שומעי. 31 פרצי תגדור: השוו יש' נח, יב ועוד. 32 [יי ...
 ו]דור: תה' קלה, יג; כתב היד קרוע בנקודה זו והשלמתי על פי מקור ת ועל פי הפסוק.

[ב]

אחרת

יום זה / דרשתיך במעוןך דרשני
ובמעמד השני / ברחמיך קשבני
סבבני פלאיך סוב נא והנפישני
תשלח ממרום תקחני תמשני

5 יום זה / אמרתי אודה עלי יקשי
ובמעמד השני / באתי למולך קדושי
גאה הידרש לי בערכי לך לחשי
יי חנני רפאה נפשי

10 יום זה / דברתי זכות מוצל מכשד
ובמעמד השני / הודיתי על חסד
ואבטחה בחסדך אל ארקים יוסד
יי טוב וסלח ורב חסד

מקורות: ורשה, גניזה 54.3 (1–23), נוסח יסוד לטורים אלה, אחרי טור 8 נכתב 'פז' יום זה' ואחרי טורים 16, 20, 28 נכתב 'פז', ג; קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 112.8 דף 2 (כולו, לקוי בטורים 1–15, נוסח יסוד לטורים 24–סוף, בסיום כל סטרופה נכתב 'פז', ג²); שם, T-S NS 328.88 (1–13 'זכרתי', 17–20 'מחשבות', אחרי טור 4 נכתב 'פז', ג²); מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms. Villa-Amil 15 דף כח (1–4, אחרי מופיעות שתי סטרופות זרות, מ); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 315.161 (9–16 [בתוך 'יום זה העתר'], 17–23 [בתוך סליחה לאשמורת שישית], ג⁴); שם, T-S NS 145.83 (1–8, מותאם לאשמורת שישית, אחרי טור 4 נכתב 'פז' ואחרי טור 8 נכתב 'פז' יום זה דר' וגו', ג⁵); שם, T-S NS 129.4c (1–4, ג⁶) סימן: יוסף (בטורים 1–3), א–ת

כותרת: פזמון לליל שני מ אחר ג⁶ פזמ' ג⁶ 1 דרשתיך קראתיך מ | במעוןך אל בעון ג² 2 השני הששי ג⁵ | קשבני בקשני ג³ ג⁵ ג⁶ מ 3 סבבני סבבו מ 6 למולך מולך ג² ג³ ג⁵ 7 ליתא ג² ג³ ג⁵ | בערכי כערכי ג³ 9 זכות זכר ג² זכור ג⁴ 11 בחסדך על חסדך ג⁴

1 במעוןך: בבית הכנסת. 2 קשבני: כך בכתב היד המשמש נוסח יסוד, ואולי מלשון הקשבה. אך נראה שיש לקבל את נוסח המקבילות: בקשני, המתאים לחרוז. 3 והנפישני: והענן לי מנוחה והקלה. 4 תשלח ... תמשני: על פי תה' יח, יז. 5 יקשי: הפח שנלכדתי בו, ובהשאלה: חטאי. 6 למולך: בשלושה מקורות הנוסח הוא 'מולך', אך נוסח הפנים מקובל בלשון פייטנים. 7 גאה: כינוי לקב"ה. 8 יי ... נפשי: תה' מא, ה. 9 מוצל מכשד: אברהם אבינו שיצא מאור כשדים ('כשד'). 11 ארקים יוסד: יוסד ארץ ('ארקים', על פי יר' י, יא). 12 ... חסד: תה' פז, ה.

יום זה / זכרתי רוע עמך ומעללי
ובמעמד השני / חין ערכתי עלי
טובך גלה נא תן לעמך משאלי
י' ישמע בקראי אלי

15

יום זה / יאבתי עמוד לעמך במעמד
ובמעמד השני / [כ]צגתי כבשר ודם
למענך רחם וכבוש עון האדמדם
י' יודע מחשבות אדם

20

יום זה / מיהרתי [ערוך שיר] ואסדרנו
ובמעמד השני / נגדך אשורנו
סלח נא לעון עמך והעבירנו
י' כצנה רצון תעטרנו

יום זה / עמדתי להללך אל מגן
ובמעמד השני / פרשתי פתשגן
צורי חדש נא מלך וכהן וסגן
י' להושיעני ונגנתי [נ]נגן

25

13 רוע] עון ג² 14 חין] חן ג² 15 תן] ותן ג² תת ג⁴ 18 כצגתי] על פי ג² ג⁴ בצגתי נ 19 וכבוש] והלבין ג⁴
21 ערוך שיר] על פי ג² ג⁴ ליתא נ 22 אשורנו] אשורינו ג²

13 זכרתי: הזכרתי, התוודיתי. 14 חין: דברי תחנונים. עליו: התפללתי עליו שייסלח לו.
15 משאליו: משאלותיו. 16 י' ... אליו: תה' ד, ד. 17 יאבתי: רציתי, השוו תה' קיט, קלא.
עמוד לעמך במעמדם: לעמוד להתפלל על עמך הנאספים ל'מעמד', הוא ההתכנסות לאמירת
סליחות. 18 [כ]צגתי: בשעה שעמדתי ('צגתי'); ובכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב
'בצגתי', ותיקנתי לפי שאר המקורות ובהתאם לאקרוסטיכון. 19 עון האדמדם: החטאים
המשולים לכתמים אדומים, על פי יש' א, יח. 20 י' ... אדם: תה' צד, יא. 21 [ערוך שיר]
ואסדרנו: בכתב היש המשמש נוסח יסוד אין המילים 'ערוך שיר' מופיעות, אך במצב כזה
חסר מושאו של הפועל, ותיקנתי לפי שאר המקורות. ואסדרנו: ואערוך את דבר השיר לפני
הקב"ה ולפני הקהל, והשוו שיר א, טור 30. 24 י' ... תעטרנו: תה' ה, יג. 26 פתשגן: כינוי
לדבר השיר. 27 מלך וכהן וסגן: נציגי המלוכה ועבודת בית המקדש, והשוו נח' ב, טז.
28 י' ... ננגן: יש' לח, כ. ננגן: בכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב 'לנגן' ותיקנתי לפי לשון
הפסוק.

יום זה / קדמתי מלך שוכן מעל
 30 ובמעמד השני / רוממתיך כמו על
 שמע נא תפילתי והמציאני תעל
 יי ממית ומחיה מוריד שאול ויעל

[ג]

אליום [א]לתאלת לר' יוסף נקלת
 יום זה / קראתיך המציא לי קדושי
 ובמעמד השלישי / שעה ניבי וארשי
 3 שא נא פ[ש]עי והעבר את עקשי
 יי מגן בעדי <בבדי ומרים ראשי>

28 בנגן] לנגן ג²

ג. מקורות: ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2763.34 (4-1), אחריו טורים 17-28 מתוך 'יום זה באשמורת' [א], נוסח יסוד, נ; מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms.Villa-Amil 15 דף כ (4-1), אחריו טורים 17-24 מתוך 'יום זה באשמורת' [א], מ; שם, Ms.Villa-Amil 15 דף כה (4-1), בראש הפיוט 'יה מלכי וקדושי' ליצחק אבן מר שאול, מ¹
 חתימה: יוסף (בטורים 1-3)

כותרת: פזמון לח' יום אעטוף מ פזמון לליל ג מ¹ 1 המציא] המצא ממ¹ 2 ניבי וארשי] יונקי וישישי ממ¹
 3 פשעי] על פי מ לפשעי מ¹ | עקשי] יוקשי ממ¹ 4 יי] ליתא ממ¹

29 מעל: במרומים. 30 כמו על: כך בכתב היד, והנוסח נראה משובש. ייתכן שיש לתקן 'במועל', על פי נח' ח, ו, ופירושו: בהגבהה, בהתרוממות. 31 תעל: תרופה (השוו יר' ל, ג). 32 יי ... ויעל: שמ"א ב, ו.

ג. כותרת: אליום [א]לתאלת לר' יוסף נקלת (= היום השלישי לר' יוסף, הועתקה [או: העתקתי]; תודתי לפרופ' מרדכי עקיבא פרידמן על תרגום זה). 2 ארשי: דברי, מלשון 'ארשת שפתיים'. 3 פ[ש]עי: אפשר לנקד: פְּשָׁעִי. וכתב היד המשמש נוסח יסוד קרוע בנקודה זו והשלמתי על פי מקור מ. עקשי: חטאי. 4 יי ... <ראשי>: תה' ג, ד.

[ד]

אליום אלראבע לר' יוסף נ"ע

יום זה / דרשני בערכי לך חין שועי
 ובמעמד <מד> הרביעי / קול שבחך בהביעי
 3 סלח נא פשעי ונחץ את ישועי
 יי רעי מ[...] [...]שעי

[ה]

אליום אלכאמס

יום זה / העתר בערכי חין לחשי
 ובמעמד החפשי / הזריח שמשי
 3 שא נא [פ]שעי ומחול עקשי
 כי אליך יי אשא נפשי

ד. מקור: ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2763.34

חתימה: יוסף (בטורים 1-3)

ה. מקור: קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 315.161

חתימה: יוש[ף] (בטורים 1-3)

ד. 2 קול שבחך בהביעי: תיאור זמן שהמשכו בטור הבא: בשעה שאני מביע את שבחך, סלח נא את פשעי. 3 נחץ: זרו. השוו: 'גאולתך תנחץ לעורכי לך תחנה' (י' גרנט, חמש עשרה שירות [לעיל הערה 8], ב, שיר ז, טור 17). 4 יי ... ו[.שעי: המילים 'יי רעי' אינן מופיעות בראש פסוק מקראי שבהמשכו מסתיימת מילה ב'שעי', לכן אין לדעת מה היה המשכן. על פי שרידי האותיות נראה שהנוסח הוא 'יי רועי מגני וישעי'. יש לציין כי בכתב היד מופיעות המילים 'מגני וקרן ישעי' כשהן מחוקות בקו חוצה וייתכן שמילים אלה עמדו לפני המעתיק כסיומת המקראית של הסטרופה והוא ביקש לתקן נוסח זה על מנת להתאימו לרוב הסיומות של המשורר המתחילות בשם אדנות.

ה. 3 [פ]שעי: ההשלמה על פי חתימת שם המחבר והעניין. עקשי: חטאי (ראה פיוט ג, 3).

4 כי ... נפשי: תה' פו, ד.

[ו]

יום זה / אוֹדִיךָ קְדוֹשִׁי וּמְקַדְשִׁי
 וּבִמְעַמְד הַשָּׁשִׁי / שְׁעָה רַחֲשִׁי לְחַשִּׁי
 סֶלַח נָא [...] מְחוֹל אֶת יוֹקְשִׁי
 כִּי אֵלֶיךָ יִי [א]שָׂא נַפְשִׁי

5 יום זה / שְׂרָנִי כְּצַגְתִּי לְפָנֶיךָ
 וּבִמְעַמְד [ה]שָׁשִׁי / כּוֹנֵנָה אֲמוֹנִיךָ
 לְמַעַנְךָ קִבֵּל שׁוּעַת בְּנֵיךָ
 יִי תַכִּינְ לָכֶם תִּקְשׁ[י] בְּאֶזְנְךָ

10 יום זה / מְלַטְנִי מִכְּלִיוֹן וְחֶרֶץ
 וּבִמְעַמְד הַשָּׁשִׁי / נִצְרָנִי דֶר עֶרֶץ
 סֶלְסוּלִי תִקְבֵּל בְּעֶרְכְּךָ דִּין בְּמֶרֶץ
 יִי יִדִּין כָּל אֶפְסֵי אֶרֶץ

מקור: קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 112.8, דף 5 (בסיום כל סטרופה נכתב: פו')
 סימן: יוס[.]. (בטורים 1-3), י-ת

9 וחרץ מתוקן מ' וארץ

2 רחשי: אולי יש לנקד: רַחֲשִׁי. 3 סלח נא: כתב היד קרוע אחרי מילים אלה, אך מצד חתימת שם המשורר ולאור שירים אחרים נראה שיש להשלים: 'סלח נא פשעי'. יוקשי: הפח שנלכדתי בו, ובהשאלה: חטאי; והשוו שיר ב, 5. 4 כי ... נפשי: על פי תה' קמג, ח. ובכתב היד נכתב 'שא' ותיקנתי על פי הפסוק. 5 שרני: כך בכתב היד, אך לפי האקרוסטיכון נראה שצריך להיות 'יִשְׂרָנִי', ופירושו: טהרני. השוו: 'תישר יחידים באים היום בלב אחד להתחנן בעד מים', בפיוט 'תאמץ אשלי שותל', סדר מתוך שבעת הגשם 'תפתח ירך הטובה והרחבה' ליוסף אבן אביתור, טור 19, נוסח מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית ('מאגרים'). כצגתי: בשעה שאני עומד ('צג'). 6 [ה]ששי: בכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב 'וששי' ותיקנתי על פי הנהוג בשירים האחרים ועל פי נוסח מילות הקבע בסטרופות האחרות. אמוניך: ישראל. 7 ב[נ]יך: בכתב היד נכתב 'בינך' ותיקנתי לפי העניין. 8 יי ... אונך: תה' י, יז. 9 מכליון וחרץ: מכליה נחרצת. וחרץ: בכתב היד נכתב 'וארץ' והמעתיק תיקן על גבי כתב היד לנוסח זה. 10 דר ערץ: הקב"ה שמעונו בשמים ('ערץ').

יום זה / עניני בעמדי עני ורש
 ובמעמד הששי / פקודיך יד[...]
 צור קבל צעקת מורש 15
 יי שועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש

יום זה / קבלני בערכי תפלתך
 ובמעמד הששי / רצה נא קהלתך
 שומע תפלת עם מחלתך
 יי שפתי תפתח ופי נגיד תהלתך 20

12 יי ... ארץ: על פי שמ"א ב, י; וייתכן שמעתיקים הוסיפו את המילה 'כל' על פי הביטוי השגור במקרא, ראו: יש' מה, כב; שם נב, י, ועוד. 14 יד[...]: על פי החרוז צ"ל 'ידרש', אך כתב היד לקוי וקשה לקריאה. 15 מורש: תיבה זו משמשת בלשון פייטנים במובן חיובי של 'מורשה' ובמובן שלילי של נישול. מן ההקשר כאן נראה שהמשורר מתכוון לצעקתו של זה שמרוששים אותו, פוגעים בו ומנשלים אותו ממעמדו. אך ייתכן שיש לנקד מורש במובנו כמחשבות הלב, ואם כך פירושו כאן: הצעקה העולה מתוך הלב ומחשבותיו. 16 יי ... תחרש: על פי תה' לט, יג. 17 תפלתך: תפילתי לפניך. 19 מחלתך: כך בכתב היד ונראה לתקן: נחלתך. 20 יי ... תהלתך: תה' נא, יז.

[ז]

פזמון לליל ח

יום זה / אֶמְצְנִי נַחֲמִי וּמְאַמִּינִי
 וּבְמַעֲמַד הַשָּׁמַיִנִי / תַּעֲמִיד לִימִינִי
 סוּד פְּלִאִיךָ בְּגִלוֹתֶיךָ יוֹדָה כָּל מִשְׁטִינִי
 כִּי עֲשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי

5 יום זה / אֶדְרֹתֶיךָ אֶל שְׁחָקִים מְרוֹמִם
 וּבְמַעֲמַד הַשָּׁמַיִנִי / בְּמַהֲלָךְ אֲנִי זֹמֵם
 גָּאָה שׁוֹבֵב מִקֶּדֶשׁךָ הַשָּׁמַיִם
 יְיָ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר מִשְׁפִּיל אֶף מְרוֹמִים

מקור: מדריך, הספרייה האוניברסיטאית Ms.Villa-Amil 15 דף כ"ו (אחרי סטרופת הפתיחה מופיעים טורים 25–32 משיר [א] לעיל. בסיום כל סטרופה מופיעות המילים 'כי עשית' כהפניה לרפרין)
 סימן: יוסף (בטורים 1–3), א–ג

1 נחמני: אם זהו הנוסח נראה שיש לתקן: 'נַחֲמִי מְאַמִּינִי'. אך ייתכן שכתוב: נַאֲמִנִי, ככינוי נוסף לקב"ה. 2 תעמיד: כך בכתב היד, אך נראה שיש לתקן: 'תַּעֲמִיד' (השווה תה' קט, לא). 3 סוד ... משטיני: שיעורו: כשתגלה את סוד פלאיך, יודו בו כל משטיני. 4 כי ... ודיני: תה' ט, ה. 5 אדרתך: רוממתך. 6 זומם: חושב, מתכנן. 7 שובב: הקם, החזר. 8 יי ... מרומם: שמ"א ב, ז.

סליחות לאשמורות מאת יצחק בן לוי אבן מר שאול

[ח]

יום צעקי מאישון / במעמד הראשון
 חסכתי בת אישון / ומנעתי מלישון
 קדמתי בנשף / להודות לך ב[ניב ר]חשון
 לאדם מערכי לב ומיי מענה לשון

5 יום אשר נפשי ננצרה / ולתאותך נסערה
 שעה עניה שנסגרה / ביד אום פיה פערה
 עשה לה כסירה / כביב בנחל קישון
 לאדם מערכי לב >ומיי מענה לשון<

מקורות: קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 129.3, דף 2-3 (20-1, ג); מחזור 'שפתי רננות' ונציה תעא, דף סט (כולו), נוסח יסוד לטורים 21-24, ש; קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 116.193 (כולו, לקרי, ג); ניו יורק, בית המדרש לרבנים אדלר 2186.1 (19-1) 'קלשון', ללא טור 3, ג⁸; שם, 3286.18 (7-1, ג⁹); ירושלים 497, דף 84 (תכלאל, 15-1, י)
 נדפס: יונה דוד, שירי ר' יצחק אבן גיאת, תל אביב תשמ"ח, עמ' 304 ('יום זה באישון'). נזכר: דוידזון י. 1899 ('יום צעקי באישון').
 חתימה: יצחק (בטורים 1-3), בן לוי (בטורים 21, 23)

כותרת: אחרת נועם >יחידה ליל ראשון ג⁷ אתחיל לכתוב סליחות ג⁸ מעמד לליל ראשון ש סליחה י 1 מאישון
 באישון ש | במעמד | בליל זכרון ראשון נכתב מעליו ג במעמדי שי בעמדי ג⁸ בליל זכרון ראשון ג⁹ 2 חסכתי
 נכתב חסכתי ותוקן ג השבתי ש חסכתי ג⁷ ג⁸ | בת אישון | בניב רחשון ג⁸ | ומנעתי מלישון | ומנעתי מלישון
 י ליתא ג⁸ 3 בניב רחשון | על פי ג⁷ ש בלחשון נ בכל לשון ג⁹ בטוב רחשון י 5 אשר | ליתא שי | ולתאותך
 נסערה | לתאותך ונסערה י 6 שעה | שעה נא ג⁷ ג⁸ | שנסגרה | נסגרה ש סוערה ג⁸ ונסגרה י | פעה | פוערה ג⁸
 7 לה | להם ש לה צור י

1 מאישון: באמצע הלילה, על פי מש' ז, ט. 2 חסכתי בת אישון: עצרתי את עיני ('בת אישון', על פי תה' יז, ח). 3 בנשף: בשעת לילה. ב[ניב ר]חשון: בנוסח היסוד נכתב 'בלחשון' ותיקנתי לפי המשקל ולפי המקבילות; ופירושו: באמירה. 4 לאדם ... לשון: מש' טז, א. 5 ולתאותך: מתוך אהבתה אליך וחשקה אל קרבתיך. 6 עניה: כנסת ישראל שבגלות, על פי יש' נד, יא ועוד. אום פיה פעה: אומת הגויים שפוערת פיה באופן מאיים (השוו איוב טז, י). 7 לה: שב אל 'אום' מהטור הקודם. כסירה ... קישון: תה' פג, י. הצלעית הראשונה בטור זה חורגת מן המשקל. ייתכן שהמשורר העדיף את השיבוץ המלא על פני אחידות המשקל, או שהנוסח המקורי נענה למשקל ומעתיקים שיבשו אותו בהשפעת הפסוק.

אום גולה ונדודה / מנוטלת ושדודה
 עורר לה חזון תעודה / והחזות החמודה 10
 ושלח נכד יהודה / וחיש ביאת] נין נחשון
 לאדם מערכי לב וימי מענה לשון<

אדון אשר כל פועל / דלת אל תהי נועל
 והכרת צר הגועל / הסורר והמועל
 בני עשו וישמעאל / ודישן ואצר ודישון 15
 לאדם מערכי לב וימי מענה לשון<

חי לעמוד בהר זתים / והחיה ידך ממתים
 חרבות יהיו נחותים / למחרשות ולאייתים

9 גולה] ו' תלויה נ | מנוטלת] מנוצלת שג'ג* 10 חזון] על פי שג'ג* חזון נ | והחזות] והחזון ש 11 ביאת]
 על פי שג'ג* ביאות נ 13 דלת] דלתי י 14 הגועל] מתגעל ג* | הסורר] הצורר שג'ג* 15 עשון] אדום ש
 17 חי] חיש שג'ג* | ידך ממתים] בידך מתים ג* 18 נחותים] כתותים שג*

9 אום ... ושדודה: כנסת ישראל הנודדת בגלות ונבזות ביד אויביה. ו'מנוטלת' כאן – בניגוד
 למשמע החיובי של 'יְנַטֵּל' ביש' סג, ט – משמעו כנראה: שהכול נוטלים וגוזלים את מחמדיה.
 10 עורר לה חזון תעודה: קיים ('עורר') לה את חזיונות הגאולה הכתובים בתורה ('תעודה',
 על פי יש' ה, טז ועוד). חזון: בכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב 'חזיון' ותיקנתי לפי המשקל
 ולפי המקבילות. והחזות החמודה: חזון ('והחזות') נבואת הגאולה הנחשקת ('החמודה').
 11 נכד יהודה ... נין נחשון: משיח בן דוד (על פי רות ד, יח–כב). ביאת]: בנוסח היסוד
 נכתב 'ביאות' ותיקנתי לפי המקבילות ולפי העניין. 13 אדון ... פועל: הקב"ה, היוצר הכל.
 14 הגועל: המתעב את ישראל ופוגע בהם. 15 בני עשו וישמעאל: נוצרים ומוסלמים. ודישן
 ואצר ודישון: צאצאי שעיר (בר' לו, ל), כסמל לבני עשיו. 17 חי: כך בכתב היד המשמש
 נוסח יסוד, אך נוסח זה אינו מתיישב עם התחביר, ונראה שיש לקבל נוסח כמה מהמקבילות:
 'חיש', לשון זירוז. בהר זתים: כפי שהובטח בחזון זכריה יד, ד. והחיה ידך ממתים: על פי תה'
 יז, יד; ולפי ההקשר נראה שפירושו: החיה את המתים. אמנם פרשנים ספרדיים נטו לפרש
 'מְתִים' כאנשים (ראו ראב"ע על אתר), אך נראה שהמשורר נסמך על דרשת הפסוק בבבלי
 ברכות סא ע"ב שעל פיה 'ממתים' פירושו: מְתִים. 18 חרבות ... ולאיתים: המשך תיאור
 הגאולה על פי יש' ב, ד. נחותים: מוֹרְדִים, משנים את תפקודם; אך נראה שיש לקבל את
 גרסת המקבילות 'כתותים', על פי הפסוק שם.

וּלְהַצִּי[ב] הַדֶּרֶכַּן וְלִשְׁלוֹשׁ קָלָשׁוֹן
לְאָדָם מַעֲרִכִי לֵב וּמִיִּי מַעֲנֶה לְשׁוֹן > 20

בְּנֵה מְקֻדָּשׁ וְהָאוֹלָם / וְחִדָּשׁ שִׁיר הַנְּאָלָם
וְהַמְטוֹת עַל דְּגָלָם / בַּל עוֹד תִּמְעַד רִגְלָם
לְוִיִּם יִתְּנוּ קוֹלָם / מְרִירִי קֶהֱת וְגִרְשׁוֹן
לְאָדָם מַעֲרִכִי לֵב וּמִיִּי מַעֲנֶה לְשׁוֹן >

[ט]

אחרת עלי לחנהא

יְה מַלְכִּי וְקִדּוּשִׁי / צוֹר חַיִּי מְשׁוֹשׁ נַפְשִׁי
חֲשׂוֹק לַחֲשִׁי מְחַה כְּחֲשִׁי / בְּמַעֲמָדִי הַשְּׁלִישִׁי
יִי מִגֵּן בְּעָדִי כְּבוֹדִי וּמְרִים רֹאשִׁי

19 ולהציב] על פי שג⁸ ולהציל ג 21 בנה] בית ג⁸

ט. מקורות: לונדון, הספרייה הבריטית, Or. BM 5557 F דף 61 (1–12), נוסח יסוד לטורים 1–3, ג; ירושלים, שוקן (גניזה) 22 (3 'כבודי'–סוף, נוסח יסוד לטורים 4–סוף, ג²); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 244.1c (1–14, לקוי, ג¹⁰); ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2763.34 (8 'משגב'–15, לקוי, ג¹¹); מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms. Villa-Amil 15 דף כה (עם סטרופת פתיחה זרה, 4–15, מ); ברלין, ספריית המדינה Or. 3328 דף 23 (סליחות מנהג תלמסאן, כולו, ת); לונדון, אוסף ששון 279, דף 67 (סליחות מנהג אוניון, כולו, פ)

נדפס: יונה דוד, שירי ר' יצחק אבן גיאת, תל אביב תשמ"ח, עמ' 264. נזכר: דוידון י. 978. חתימה: יצחק (בטורים 1–2)

כותרת: אחרת ג¹⁰ פזמון לליל ג מ סליחה סי' יצחק ת 1 יה מלכי יה צוֹר־יה מלכי ג 3 יי] ליתא מ

19 ולהציב] ... קלשון: על פי שמ"א יג, כא; וכאן הוא משמש בדומה לטור הקודם: ביום ההוא החרבות ישמשו כדרבנות וכקלשונות; אך המשקל והחרוז לקויים כאן, וייתכן ששוב מעתיק שיבש את הטור בהשפעת הפסוק. ולהציב]: בכתב היד המשמש נוסח יסוד 'ולהציל', ותיקנתי על פי הפסוק והמקבילות. 22 והמטות על דגלם: ישראל על כל שבטיו. 23 מררי קהת וגרשון: חסרה כאן הברה, ואולי צ"ל 'מררי עם קהת וגרשון'.

ט. 2 חשוק לחשי: רצה את תפילתי. כחשי: חטאי. 3 יי ... ראשי: תה' ג, ד.

קְדוּשִׁי בְּךָ בְּטַחְתִּי / וְכַפִּי לִךָ שְׁטַחְתִּי
 5 וְעַל עֲרָשִׁי בְּךָ שָׁחֲתִי / וְרִגְזִיתִי וְלֹא נַחְתִּי
 וּמַחְטָאֵי הַקְדַּחְתִּי / בְּכִלְיוֹתַי יְקוֹד אִישִׁי
 יִי מִגֵּן <בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמִרִים רֹאשִׁי>

אֶל צוּרִי וּמִשְׁגָּבִי / בְּךָ רַפְאוֹת כָּאֵב עוֹצָבִי
 גִּיל נִפְשִׁי בְּתוֹךְ קִרְבִּי / בְּךָ בָּטַח לִבִּי לְבִי
 10 וְלֹא אֶחְסֶה בְּעוֹז חֲרָבִי / וְלֹא בְּרִכְבִּי וּפָרָשִׁי
 יִי מִגֵּן <בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמִרִים רֹאשִׁי>

גְּהֵה צוּרִי גְהֵה מְזוֹרִי / וְרֹאֵה אֶת עוֹנִי דוֹ[ר]¹
 בְּחֶץ אַפֶּךָ יִרְה מוֹרִי / אֲשֶׁר כִּילָה בְּחֶץ עוֹרִי
 בְּאִידוֹ הַשֵּׁיף אוֹרִי / וְכֶסֶה אֶת עֵינַי שְׁמִשִּׁי
 15 יִי מִגֵּן <בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמִרִים רֹאשִׁי>

4 שטחתי] שיטחתי 1 ועל ... שחתי] ליתא מ | ערשי] ערסי ג¹⁰ | בך] לך ת | שחתי] סחתי ג¹⁰ שחתי פ
 6 ומחטאי] ובחטאי מ 8 ומשגבי] משגבי ג¹⁰ 9 גיל] על פ | בתוך] תוך מ | בך] בטח] ליתא ת | בך] כי בך
 ג¹⁰ | בטח] אבטח נ בטוח ג¹⁰ 10 ולא אחסה] ואל תחסה ג¹¹ | ופרשי] ובפרשי מג¹¹ 12 גהה] גאה ג¹¹ | וראה]
 וראה נא ג¹¹ | את עוני] עניות נ בא עני ג¹⁰ לחץ מ נא עוני ת את עניי פ | דורי] על פי ג¹⁰ מתפ דודי ג²
 13 מורי] מזורי מ | כילה בחץ] דלה בחץ ג¹⁰ בלהב אש ג¹¹ בלה כעץ ת 14 באידו] באורו מ | עין] מאור ג¹⁰ |
 וכסה את עין] והקדיר את ג¹¹ וכסה מאור ת

5 ורגזתי: 'הוא כמו הרעדה והנעה ויש שיהיה מהכעס ויש שיהיה מהפחד וזולתו' (ספר
 השורשים לר' יונה אבן ג'נאח, מהדורת באכער, ברלין 1896, עמ' 468). ולא נחתי: השוו איוב
 ג, כו. 6 הקדחתתי: הבערתי. יקוד אישי: מלשון 'אש', וכוונתו לאש היוקדת בקרבו מחרטה על
 חטאיו. 9 לבד: רק בך. 10 ולא ... חרבי: השוו תה' מד, ז. 12 גהה: רַפָּא (על פי הושע ה,
 יג), והחזרה לכאורה בשיטת הצלע המורחבת השכיחה בשירה המקראית, אך שיטה זו נדירה
 בפיוטים, ומשום כך אולי יש להעדיף את הנוסח 'גָּאָה צוּרִי' במקור ג¹¹, כלומר: התרומם וכוא
 לרפאני. עוני דו[ר]: צער (או: מצוקת) מגורי בגלות. ותיבת 'דורי' על פי יש' לח, יב, וראו
 פירוש ראב"ע ורד"ק שם. אך יש לציין כי מסורת פירוש אחרת מצויה בפירוש יצחק אבן גיאת
 לקהלת, שם הוא מפרש 'דורי' כ'ימי חי' (ראו: י' קאפח, חמש מגילות ... על פי כתבי יד,
 ירושלים תשכ"ב, עמ' קעח). על פי פירוש זה כוונתו: ראה את חיי הדלים והמעונים. דו[ר]
 י: בכתב היד המשמש נוסח יסוד 'דודי', ותיקנתי לפי החרוז והמקבילות. 13 מורי: אויבי,
 היורה בי חיצים. כילה בחץ: הלשון על פי דב' לב, כג. 14 באידו: בשנאתו. החשיך: בכתב
 היד האות ח' מופיעה עם סימן המשווה לה מראה של האות ת', אך אין לקבל נוסח כזה וייתכן
 שמדובר בטעות קולמוס. עין שמש: בשתי מקבילות הנוסח הוא 'מאור שמש' אך נוסח היסוד
 נראה הולם יותר את סגנונו של המשורר. ונראה שברקע הנוסח מצוי תרגום אונקלוס לביטוי
 'עין הארץ', המתורגם 'עין שמשא דארעא' (ראו שמ' י, ה; במ' כב, ה ועוד).

[י]

פזמון

יְה צוּרֵי מְרֻגָּעִי / חֲשׂוֹק קוֹלִי בְּהַשְׁמִיעִי
תַּחֲנִנִי בְּהַפְגִּיעִי / בְּמַעֲמַד הָרְבִיעִי
מְגַנִּי וּמְנוֹסִי מְשַׁגְּבִי וּמוֹשִׁיעִי

בְּךָ שְׂדֵי תֵּאוֹתִי / וְאַלֶּיךָ תִּקְוֹתִי
רָפָא [נָא] אֶת מַכְתִּי / וּמַחֵה עֵוֹן הוֹתִי 5
גָּאוֹן לְבִי בְּהַכְנִיעִי / וּבֵת עֵינֵי בְּהַדְמִיעִי
מְגַנִּי > וּמְנוֹסִי מְשַׁגְּבִי וּמוֹשִׁיעִי <

[רמ]ה גוי שְׂדֵמְנִי / לְמַטָּרָה הַקִּימְנִי

מקורות: מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms. Villa-Amil 15 דף כו (כולו, נוסח יסוד, נ); ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2763.34 (כולו, לקוי מעט, ג¹¹); שם, 2921.4 (1–14 'משביעי', לקוי, ג¹²); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S Misc. 22.59 (סטרופת פתיחה בלבד, ג¹³)
חתימה: יצחק (בטור 1), בר לוי (בראשי סטרופות 2, 3 ובטורים 12–13)

כותרת: נקלת אליום אלראבע לר' יצחק [נ] "ג¹¹ 1 י"ה יום ג¹¹ | מרגועי | ומרגועי ג¹³ 2 תחנתי | תחנוני |... ג¹¹ | בהפגיעי | בהכניעי | בהשמיעי נכתב ונמחק בהביעי ג¹³ | במעמד הרביעי | במעמ' הרביעי ג¹¹ חנון העבר פשעי ג¹³ 5 נא | על פי ג¹¹ ליתא | נאלי ג¹² | מכת' | למכתי ג¹² | ומחה | מחה נא ג¹² 6 עיני' / ראשונה תלויה ג⁸ רמה | על פי ג¹¹ דחה | נראה ג¹² | שדמני | אשר [] מוני ג¹¹ אשר רימני ג¹² | הקימני | הקימוני ג¹¹

2 בהפגיעי: בהתפללי, השווה בבלי ברכות כו ע"ב (ועוד): 'ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר "ואתה אל תתפלל ... ואל תפגע בך" (יר' ז, טז)'. 3 מגני ... ומושעי: על פי שמ"ב כב, ג.
4 בך שדי תאותי: השוו תה' לח, י. 5 רפא [נא]: בכתב היד המשמש נוסח יסוד נשמטה המילה 'נא' והשלמתי על פי המקבילות ועל פי המשקל. עון הותי: סמיכות נרדפים, ופירושו: חטאי.
6 גאון לבי בהכניעי: השוו תה' קז, יב; מל"ב כב, יט. 8 [רמ]ה ... שדמני: השלך את העם שהכרית אותי. במקור המשמש נוסח יסוד נכתב 'דחה' אך כנגדו ישנם שני מקורות בגניזה בהם סטרופה זו נפתחת באות ר' (במילים 'ראה' או 'רמה') ואכן פתיחה באות זו מסתברת על פי חתימת שם המשורר. על כן תיקנתי כאן לפי מקור ג¹¹. יש לציין כי באותם שני מקורות ישנו נוסח אחר גם להמשך הטור: 'הגוי אשר רימני' (נוסח אחר: רימוני). נוסח זה מחזק עוד יותר את שינוי מילת הפתיחה ל'רמה' כיוון שכך נוצר צימוד נאה בתוך הטור. ייתכן מאד שהמעתיק של נוסח היסוד כאן עמד מול נוסח משובש בו המילה 'רמה' הפכה ל'דחה' והמילה 'שרימני' הפכה ל'שדימני', כיוון שאותיות אלה אכן נראות קרובות זו לזו בכתב הספרדי של ימי הביניים. רמה: השוו: 'רמה ורדה ושבה ושסה / משור ועד שו', מתוך הסליחה 'אזכרה

לְמַס עוֹבֵב[ד] שְׁמָנִי / אֶכְלָנִי הֶמְמָנִי
 10 מְדִיחִי וּמְנִיעִי / מְכַשִּׁילִי וּמְרַשִּׁיעִי
 מְגִנִּי <וּמְנוֹסִי מְשַׁגְּבִי וּמוֹשִׁיעִי>

לְמַעַנְךָ חֵישׁ עֲלָצִי / וּגְדוֹר [נָא] אֶת פְּרָצִי
 יְחֻדֶּשׁ נְוִי בְּאַרְצִי / נִוָּה מְרָעִי וּמְרַבְּצִי
 אֶל רוּעִי מְשַׁפִּיעִי / רְוִיָּה תְּשִׁית אֶת גְּבִיעִי
 15 מְגִנִּי <וּמְנוֹסִי מְשַׁגְּבִי וּמוֹשִׁיעִי>

9 עובד] על פי ג¹² עובר ג' שמני] שמוני ג¹¹ | הממני] הממוני ג¹¹ 10 מדיחי ... ומרשיעי] מ[.] שני ממניעי
 ומפשע[... ..] עי ג¹¹ בלעני הק[.] ני ושרש [...] ת [...] עי ג¹² 12 נא] על פי ג¹² ליתא ג' 13 יחודש נוי]
 לחדשני נכתב ונמחק להשיבי ג¹¹ [...] יבי לארצי ג¹² 14 משפיעי] משביעי ג¹¹ ג¹² | תשית] שית ג¹¹ | את]
 כוס ג¹¹

אתאנחה' ליוסף אבן אביתור, פליישר [לעיל, הערה 4], עמ' 468. שדמני: אשר תכנן (דימה)
 לפגוע בי (השוו שמואל ב כא, ה), ואולי מכוון נוסח זה ללשון 'הדימני' שפירושו הכרתה
 והפסקה (השוו יר' ה, יד). כאמור, יש מקום לשער שהנוסח המקורי היה 'שרימני' או: 'אשר
 רימני'. למטרה הקימני: על פי איוב טז, יב. 9 למס עוב[ד]: השוו בר' מט, טו, ועוד.
 ובמקור המשמש נוסח יסוד נכתב 'למס עובר' ותיקנתי לפי הפסוק ולפי אחת המקבילות.
 אכלני הממני: על פי יר' נא, לד, ו'אכלני' משמעו: גולני ונהנה מיגיעי. 10 ומניעי: כינוי
 לאויב המניד ומטלטל את ישראל; השוו עמ' ט, ט. ומרשיעי: הנוהג בי ברשעות. ומניעי ...
 ומרשיעי: במקבילות יש נוסחים חלופיים לטור זה, אך מצב כתבי היד אינו מאפשר את
 פענוחם המלא. 12 עלצי: ימי שמחתי. הניקוד כאן על פי כתב היד, וייתכן שיש לנקד
 'עֲלָצִי'. וגדור ... פרצי: השוו יש' נח, יב; עמ' ט, ט. [נא]: בכתב היד המשמש נוסח יסוד מילה
 זו נשמטה ותיקנתי לפי המקבילות ולפי המשקל. 13 נוי: בית המקדש. יחודש נוי: בשתי
 מקבילות מופיע כאן הנוסח 'להשיבי לארצי', אך נוסח זה אינו מתאים למשקל. גרסת נוסח
 היסוד, לעומת זאת, שקולה היטב ואף משלימה את חתימת שם המשוור. 14 רויח ... גביעי:
 השוו תה' כג, ה. תשית: כך במקור המשמש נוסח יסוד, אך לפי המשקל מוטב לקבל את גרסת
 מקור ג¹¹: 'רויח שית'.

[יא]

פז>מון< למעמד [ש]מיני

יְגוֹנִי לָךְ אֵל יִמְעַט / צוֹר רוֹעִי וּמִבְּיָנִי
חֵישׁ קֶץ לָרִיב רִיבִי / עֲשׂוֹת מִשְׁפָּטִי וְדִינִי
יַעֲרֵב עֲלֶיךָ / מַעֲמָדִי הַשְׁמִינִי
וְאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אֲחֻזָּתְ בִּיד יְמִינִי

5 י[ק]רב מועד חפשי / עת מרגועי ונפשי
לצאת מפח מוקשי / אל ציון הר קדשי
בעת יעלה על שרשי / נגיד עמי וקציני
ואני תמיד עמך <אחזת ביד ימיני>

מקורות: קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 277.46 (1-7 'נגיד', נוסח יסוד לטורים 1-4, נ; שם, T-S NS 146.80 (5-5) סוף, נוסח יסוד לטורים אלה נ²); ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2840.10 (1 'יגוני' – 11 'למנשי', לקוי, ג¹⁴); מחזור שפתי רננות ונציה תע"א, דף ט (כולו, ש); סנקט פטרסבורג, אוסף אנטונין 1140 (11-10) סוף, ב⁵); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 125b.22f, דף 6 (סטרופת פתיחה בלבד, ג¹⁵); שם, T-S NS 149.80 (1-10 'עוררה', ג¹⁶); שם, T-S NS 299.14 (סטרופת פתיחה בלבד, ג¹⁷)
נדפס: ח' שירמן, 'יצחק בן מר שאול המשורר מלוסינה', בתוך: מ"ד קאסוטו, י' קלוזנר, י' גוטמן (עורכים), ספר אסף: קובץ מאמרי מחקר לכבוד הרב שמחה אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 510-511.
חתימה: יצחק (בטורים 1-2)

כותרת: [...] לאבן מר שאול זל ג¹⁴ ל' מה רבו פלאיך ג¹⁶ 1 יגוני לך אל ימעט] ירצה נא את שועי ש 2 לריב] וריב ג¹⁶ 3 יערב עליך] בנודדי שנת אישוני ש ויערב לך ג¹⁵ ג¹⁶ | מעמדי השמיני] במעמדי ראשוני ש ארשת פי והגיוני ג¹⁴ ג¹⁵ ג¹⁷ 5 יקרב] על פי ג¹⁴ | יקרב מועד חפשי] קרב זמן קץ ישעי ש | ונפשי] ונפשי ג 7 על] עלי ש

1 יגוני ... ימעט: אל יפחת בעיניך יגוני וצערי, והשוו נח' ט, לב. רועי: על פי תה' כג, א. 2 חיש קץ: קרב את המועד. לריב ... ודיני: על פי מי' ז, ט; תה' ט, ה. 3 יערב ... השמיני: הנוסח משובש שכן כך חסרה הברה בצלעית הראשונה של הטור. רוב המקבילות אינן מסייעות לשחזור נוסח טוב יותר כיוון שבחלקן הומר מספר המעמד ('מעמדי השמיני') בביטויים מקבילים כגון 'ארשת פי והגיוני'. ייתכן שחסרה מילית קטנה בראש הצלעית, כגון 'כי יערב עליך' וכדומה. 4 ואני ... ימיני: תה' עג, כג. 5 יקרב: כתב היד קרוע בנקודה זו והשלמתי לפי המקבילות ולפי העניין. חפשי: חירות. 6 מפח מוקשי: סמיכות נרדפים, ופירושו: מן הגלות הדומה למלכודת. 7 בעת ... וקציני: בשעה שיבוא המשיח, והשוו יש' נג, ב. יעלה על: נוסח זה ונוסח המקבילות ('יעלה עלי') תמוה ולא ידעתי מדוע נקט המשורר לשון זו. נגיד עמי: מל"ב כ, ה.

זְכוֹר נָא אֲמֶרְתִּיךָ / לְנוּחֲלֵי תוֹרְתִיךָ
 10 לְחוּכֵי עֲזָרְתִּיךָ / עוֹרְרֵה גְבוּרְתִּיךָ
 לִיהוּדָה וְאַפְרַיִם / לְמִנְשֵׁי וְלִימִינִי
 וְאֲנִי תַמִּיד עִמָּךְ <אַחֲזֶזְתָּ בְּיַד יְמִינִי>

שְׁעָה שְׂדֵי אֶת נִיבִי / וּרְפָא נִגְע לְבָבִי
 וְרִיבָה מְהֵרָה רִיבִי / וְהִכָּאֵב לֵב מַעֲצִיבִי
 15 וְאֵז יִכְלֵם אוֹיְבִי / וְיָבוֹשׁ כָּל מְשׁוֹטֵינִי
 [וְאֲנִי תַמִּיד עִמָּךְ אַחֲזֶזְתָּ בְּיַד יְמִינִי]

11 למנשי] למנשה ש 14 מהרה] מהר ש

10 לחוכי: למחכים (ראו יש' ל, יח). 11 ליהודה ... ולימיני: עם ישראל כולו. למנשי ולימיני: לבני מנשה ובנימין, והשוו דב' כט, ז. במאמרו 'הפייטן ר' יצחק בר לוי ופיוטיו' (ראו הערה 28), עמ' 254 הערה 11, הציע ע' פליישר תיקון לצלעית זו בנוסח 'למנשה וימיני', ונוסח קרוב לזה ('למנשה ולימיני') מצוי במחזור 'שפתי רננות'. 13 נגע לבבי: על פי מל"א ח, לח. 15 יכלם ... ויבוש: השוו תה' לה, ד ועוד. 16 [ואני ... ימיני]: בכתב היד המשמש נוסח יסוד, וכן במקבילות, אין הפניה לרפרין בנקודה זו אך אין סיבה להניח שהוא לא בוצע בסיום הסטרופה, על כן הוספתי בהתאם לסטרופות הקודמות.

[יב]

פזמון לליל יג

יִרְאֶה הַיּוֹם לְעַם דָּל וּמְחוֹסֵר
צוֹעֲקִים לָךְ בְּמַעֲמַד שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר
חֶסֶד קְדוּמִי בְּרִית זְכָרְתָּם בֵּיד מוֹסֵר
וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר

5 בְּרָכָה וְעוֹז יֵשַׁע / תַּחֲבִיר וְגַם תַּצְמִיד
וְגוֹי חָנָף וְרָשָׁע / שְׂדֵי בְּאֶף תִּשְׁמִיד
וְתִשָּׁב בְּהִיכָלְךָ / קָרְבָן וְשִׁי תִמִּיד
וְתִצֵּיב וְגַם תַּעֲמִיד / מִיכָאֵל הַשָּׁר
[וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר]

10 לְזֶרַע עֲבָדֶיךָ / זְכָרָה חֲסִדֶיךָ
וְשִׁימָה בְּנֶאֱדָרְךָ / דְּמִעַת חֲ[רָד]יךָ
יְמִינְךָ בְּעוֹז הַטָּה / וְתוֹסִיף יְדֶיךָ

מקורות: מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms.Villa-Amil 15 דף כו (כולו, נוסח יסוד, ג); סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית הרוסית, פירקוביץ II A 1152 דף 3 (14–1, ב); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 140.64 (10) 'עבדיך' – 14, ג¹⁸); ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2858.18 (סטרופת פתיחה בלבד, ג¹⁹)
חתימה: יצחק (בטורים 1–3), בר לוי (בטורים 5, 10–12)

1 יראה היום] היראה היום ופנה ב 2 צועקים ... עשר] צועקים לפניך אלהי הרוחות לכל בשר ב צועקים מכלא וקרואים ממאסר ג¹⁹ 3 קדומי ברית] קדמו זכור ב | זכרתם] זכרת ב | ביד] ברית ב בדת ג¹⁹ 5 תצמיד] תעמיד ב 6 וגוי חנף ורשע] ורשע אשר האבד ב 7 בהיכלך] להיכלך ב | ושי] שי ב 8 וגם] גם ב 10 זכרה] הפלא בג¹⁸ 11 חרדיך] חרדיך נ עבדיך בג¹⁸ 12 הטה] נטה ג¹⁸

1 ומחוסר: דל, מרושש. 2 צועקים ... עשר: בטור חסרה הברה והנוסח חשוד. אולי יש לתקן: 'השלושה עשר'. 3 חסד ... זכרתם: זכרת לישראל את חסד בריתם העתיקה, על פי יר' ב, ב; ואולי הכוונה לזכות האבות הקדומים ולברית ה' אתם. ביד מוסר: כנראה: כשהם עתה נתונים ביד הצר המייסר אותם. 4 ונגלה ... בשר: יש' מ, ה. 5 תחביר: לשון חיבור והוספה. 8 מיכאל השר: המלאך מיכאל, על פי דנ' יב, א. 9 [ונגלה ... בשר]: בכתב היד המשמש נוסח יסוד, וכן במקבילות, אין הפניה לרפרין בנקודה זו אך אין סיבה להניח שהוא לא בוצע בסיום הסטרופה, על כן הוספתי בהתאם לסטרופות האחרות. 11 ושימה ... ח[רד]יך: על פי תה' נז, ט. ח[רד]יך: בכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב 'חדריך', ותיקנתי לפי העניין ולפי החרוז. 12 ימינך בעוז הטה: השוו שמ' טו, יב; תה' פט, יד. ותוסיף ידיך: על פי

בְּעֶזְךָ וְסוּדְךָ / אֲשֶׁר פִּקְדָה וְחוֹסֵר
וְנִגְלָה <כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר>

15 שְׁעָה צִעֲקַת רִשִּׁי / עֲנִי וְנַחֲלֵשׁ
וְשׁוּבָה לְמִקְדָּשִׁי / חֲיִלִּי וּפְרָשִׁי
וּפְרַח נֹטַע יִשְׂרָאֵל / לְמֶלֶךְ וְגַם טַפָּסָר
וְנִגְלָה <כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר>

13 בעזך ... וחוסר] חנפים אז תשמע תוכחות מוסר בג' 15 ונחלשי] נחשלי נ

יש' יא, יא. 13 בעזך וסודך: המשך הטור הקודם: פעל באמצעות עוזך וסודך. אשר פוקד וחוסר: כמו 'לזה אשר', לעם ישראל שנפקדו ונעדרו ממקומם ונתמעטו ונחסרו בגלות. בשתי מקבילות מופיע כאן נוסח אחר ('חנפים אז תשמע תוכחות מוסר') אך נראה שנוסח זה זר למקור. בעזך וסודך: מונחים אלה מופיעים בסדר הפוך בשיר הקדום 'האדרת והאמונה', וכן בפיוטים נוספים שהושפעו ממקור זה (ראו: צ"מ רבינוביץ, 'על יחסו של הפייטן ינאי לספרות ההיכלות והמרכבה', תרביץ לו [תשכ"ז], עמ' 402–405), ונראה שהבחירה בהם אינה מקרית וגם כאן מצוי הד למקור עתיק זה. 15 שעה: סטרופה זו קצרה מחברותיה וייתכן שחסר בה טור. רשי עניי ונחלשי: ישראל הדלים בגלות. ובמקור המשמש נוסח יסוד נכתב 'ונחשלי' ותיקנתי לפי החרוז. 16 ושובב: הבא במהרה. 17 ופרח נטע ישי: משיח בן דוד, והתמונה על פי יש' יא, א, אך המשקל משובש (יש כאן הברה יתרה) והנוסח חשוד. טפסר: שר ושליט.

סליחות לאשמורות המיוחסות מספק ליצחק בן לוי אבן מר שאול

[יג]

פזמון

יוצר רום ונשיה / צופה כל תחתיה
חון קהלה הומיה / באשמורת השניה
גדול העצה ורב העלילה

אשר שמך אילותה / בענייה ובדלותה
הקם נא שפלותה / ואל תפן לסכלותה
נוהמת בגלותה / וסוערת כאניה
גדול העצה ורב העלילה

פנה לעניים רשים / מניהם מגורשים
ומכל צד נדרשים / ומיד צר נשרשים

מקורות: מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms. Villa-Amil 15 דף כ"ה (כולו, נוסח יסוד, ג); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 112.8 (כולו, טורים 8–9 לקויים, ג²); סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית הרוסית, פירקוביץ II A 214.1 דף 19 (1–10, ב²); לונדון, אוסף ששון 279, דף 52 (סליחות כמנהג אוניגון, כולו, פ); מחזור ארם צובה, ונציה רפו (דפוס צילום: ירושלים תשס"ז), דף תמח (כולו, בתוספת מספר מחזורות, צ)

נוכר: דוידזון י. 2238.

חתימה: יצחק (בטורים 1–2)

כותרת: אחרת ב' לר' יצחק ז"ל ל הטיב צ 1 כל אל פ 2 חון חין ג² | באשמורת | באשמורה ב² צ 3 גדול | מלך נוסף לפניו ב² צ 4 שמך | לשמך ג² 5 הקם ... לסכלותה | אל תפן אל סכלותה והקם את שפלותה ג² פ | הקם | הרם ב² 6 נוהמת | והומיה ג² נדהמת ב² נדהמה פ 8 לעניים רשים | היום לישישים ב² צ 9 צד | אום צ | נדרשים | נרעשים ג² | ומיד צר | ומכל צד ב² צד וביד זר פ

1 רום ונשיה: שמים וארץ; והשוו: 'יוצר נשיה ונוטה שמי עליה', טור הפתיחה בסליחה ליוסף אבן אביתור (הנוסח על פי אתר 'מאגרים'). 3 גדול ... העלילה: יר' לב, יט. 4 שמך אילותה: שם ה' הוא מקור כוחה ('אילותה') של כנסת ישראל בגלותה; השוו תה' כב, כ. 6 וסוערת כאניה: השוו, על דרך הצימוד, יש' נד, יא: 'עניה סערה לא נחמה'. 8 לעניים רשים: כינוי לישראל בגלות. 9 ומכל צד נדרשים: לשון 'נדרשים' קשה, ואולי צ"ל 'נרעשים' (כנוסח ג²) או 'נגרשים'. צד: במקור המשמש נוסח יסוד קשה להכריע האם זהו הנוסח או שמא 'צר', אך יש להניח שהנוסח 'צד' מדויק יותר כיוון שהמילה 'צר' מופיעה בהמשך הטור. ומיד צר: ועל ידי אויביהם. נדרשים: נעקרים ממקומם.

10 וְאַרְבַּעַת חֲרָשִׁים / אֲשֶׁר פָּקְדוּ פְּלִילִיָּה
גְּדוֹל הָעֶצָה וְרַב הָעֲלִילָה>

חֲמוּל עַל עֲדָה רְצוּצָה / מְרוּדֶפֶת וּלְחוּצָה
מִבֵּית וּמְחוּצָה / דְּחוּקָה מְאֹד וּנְחוּצָה
צוּר אֲשֶׁר הִפְלִיא עֶצָה / וְגַם [הַגְדִּיל] תּוֹשִׁיָּה
גְּדוֹל <הָעֶצָה וְרַב הָעֲלִילָה> 15

[יד]

פזמון

יְהִי כְּגֹדֶל אֲשַׁמְתִּי / וּמְרִי אֶל תְּדִינִי
צָפִיתִי חֲמֻלָתְךָ / פָּנָה אֵלַי וְחַנּוּנִי

10 וארבעה החרשים) ביד ארבע ה[.רשים ב² ביד ארבע הראשים צ 12 ולחוצה] ונחוצה צ 13 מבית ומחוצה] ומכתה מחוצה ג² | דחוקה] רחוקה צ | ונחוצה] ולחוצה צ 14 וגם הגדיל] על פי ג² וגם ג והגדיל פ | תושיה] כתב אחריה שוב: תושיה ולא ניקד ג

יד. מקורות: קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S Misc. 22.59 (סטרופת פתיחה בלבד, נוסח יסוד לטורים 4–1); שם, T-S NS 138.24b (כולו, טורים 14–17 לקויים, נוסח יסוד לטורים 5–18, ג¹); שם, T-S NS 126.24a דף 4 והמשכו בדף 6 (סטרופת פתיחה בלבד, ג²⁰); שם, T-S NS 233.22 (14–17, לקוי, ההשלמות לנוסח היסוד בטורים אלה על פי, ג²¹)
חתימה: יצחק (בטורים 1–4), א–מ (בראשי הטורים, משובש מעט)

כותרת: אחר ג²⁰

10 וארבעה חרשים: על פי זכ' ב, ג, ופשט הכתוב הוא שמדובר בכינוי לאויבים 'אשר זרו את יהודה' (שם ד), ופרשני ספרד (רד"ק, אברבנאל ועוד) פירשו שאלו ארבע המלכויות, בניגוד לפירוש חז"ל (בבלי סוכה נב ע"ב ועוד) שראו בחרשים ארבעה גואלים (הערת פרופ' שולמית אליצור). אשר פקדו פליליה: על פי יש' כח, ז, הם האויבים שעיוותו את דינם של ישראל (השווה ראב"ע ורד"ק שם) והתעללו בהם. 13 ונחוצה: לחוצה. 14 הפליא ... תושיה: על פי יש' כח, כט. [הגדיל]: מילה זו חסרה בכתב היד המשמש נוסח יסוד והשלמתי לפי המקבילות, בהתאם למשקל ולפסוק.

יד. 1 יה ... תדיניני: השוו לבקשתו של יצחק אבן מר שאול הנפתחת במילים 'אלהי אל תדיניני כמעלי' (שירמן, 'יצחק בן־מר־שאול, המשורר מלוסינה' [לעיל, בצד המקורות לשיר יא], עמ' 509–510). 2 צפיתי: חיכיתי לבואה, וייתכן שיש לנקד: צפיתי.

חמישית שיחרתיך / רצונך אל הביניני
קראתי מצרה לי אל יי ויעניני

5 אָמַנְם אָנִי חֲטָאתִי / וְהִרְשַׁעְתִּי וְהָעֻוִיתִי
גָאֲלִינִי מִזְדוֹנִי / כִּי לְשֹׁמֵךְ קוִוִיתִי
בְּמִרְיִי וּבְעֹן פִּצְעִי / אֵל נָא אֲלִי תְדִינִנִי
קִרְאתִי מִצְרָה לִי >אֵל יִי וְיַעֲנֵנִי<

10 דָּוָה לִבִּי שִׁיחַרְתִּי / וְרָגַל לֹא אֵיחַרְתִּי
הִגִּיתִי בַּפְעֲלִיךְ / וְשֹׁמֵךְ אֵל זָכַרְתִּי
וּמִכָּל עֲמַל וּמִסָּחַר / זָכַרְתִּי בְּחַרְתִּי
טַהֲרִינִי מִעוֹנִי / וְחוּס עָלִי וְחַנּוּנִי
קִרְאתִי מִצְרָה לִי >אֵל יִי וְיַעֲנֵנִי<

15 יְמִינְךָ הִטָּה אֵלַי / וּדְלִינִי מִשַּׁחַת
פִּוֲנֵנִי בְּשִׁלּוּמְךָ / וּבִשׁוּבָה [וּנְ]חַת
לְהַעֲבִיר שְׁ[אֹן מִלְחָמָה] / [...] וּמִכָּל חַת
וּמִלּוֹנֵי שִׁים סִתְּרָךְ / וּבְצִלְךָ שְׁכַנִּינִי
קִרְאתִי מִצְרָה לִי >אֵל יִי וְיַעֲנֵנִי<

3 חמישית] בליל פל' ג' בליל זה ג' 20 5 העוית] ע' מתוקנת ג' 8 קראתי מצרה לי] מועתק בשוליים, וכן בטור 13 ג' 14 ודליני משחת] מועתק פעמיים ג' 16 [...]ומכל חת] וגם [...]שלחת ג' 17 שים] מעליה נכתב: נ"א שית ג'

3 חמישית: באשמורת החמישית. הביניני: תן בי בינה לדעת את רצונך. 4 קראתי ... ויעניני: יונה ב, ג. 6 גאליני: לפי סדר האקרוסטיכון ומספר הטורים במחזרות הבאות ניכר כי לפני טור זה נשמט טור שהתחיל באות ב'. 7 בעון פצעי: כך לכאורה בכתב היד, אך נראה שצריך להיות 'בעון בצעי', על פי יש' נו, יז. 9 ורגל לא איחרתי: צעדי לא התמהמהו כשיחרתיך, והשוו שופ' ה, כח. 10 הגיתי בפעליך: על פי תה' עז, יג. ושםך אל זכרתי: על פי תה' קיט, נה. 11 עמל ומסחר: עושר ונכסים. זכריך: צורת ההפסק מדוחק המשקל. 12 טהריני מעוני: השוו תה' גא, ד; ולפי סימנו של השיר נראה שהצלעיות צריכות להופיע בסדר הפוך וללא ו' החיבור: 'חוס עלי ... טהריני'. 15 ובשובה [ונ]חת: על פי יש' ל, טו. 16 להעביר ש[און מלחמה]: המשך תיאור ימי השלום שהחל בטור הקודם. ול'שאון מלחמה' השוו הו' י, יד. [...] ומכל חת: כתב היד מחוק בנקודה זו ונראה שזהו המשך תיאור ימי השלום בהם לא יהיה פחד ('חת'). ובמקור ג' 21 נראה השמילה האחרונה היא 'משלחת', אולי משום קה' ח, ח. 17 ומלוני ... שכניני: על פי תה' צא, א.

[טו]

יְחִידָה מִמַּסְגֵּרוֹת / עוֹרֶכֶת מְשֻׁמְרוֹת
צוּחַת בְּחִמִּישִׁית / חֲצוֹת לִילָה בְּזִמְרוֹת
חֲלִי נָא פָנִי [ה] אֶל / הָעוֹנָה בְּצִרוֹת
קוּמִי רוּנִי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֻׁמּוֹרוֹת

5 אִם גָּלוּת סוּבָלֶת / בֵּיד אוֹיֵב נַחֲשָׁלֶת
גּוֹעֲשֶׁת זוּחֶלֶת / דּוֹפְקֶת עַל דָּלֶת
וְעוֹרֶגֶת כְּאֵילֶת / עַל אֲפִיקֵי נְהָרוֹת
קוּמִי <רָנִי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֻׁמּוֹרוֹת>

מקורות: סדר רב עמרם גאון, ורשה תרכ"ה, חלק ב, דף ח (16–1), נוסח יסוד לטורים אלה, נ; קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 315.1, דף 1 (5 'אויב'–סוף, משובש קלות, נוסח יסוד לטורים 17–סוף, ג²²); מחזור ארם צובה, ונציה רפ"ז (דפוס צילום: ירושלים תשס"ז), עמ' שעב (כולו, צ, כל ההשלמות על פיו); קמברידג', ספריית האוניברסיטה, מוצרי V 60 (16–1, ג²³); פריז, כי"ח IV.C 353 (16–1, ג²⁴); קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 112.214 (16–1, ג²⁵); שם, T-S AS 111.342 (15–1, ג²⁶); שם, T-S NS 232.18a (15–1, ג²⁷); שם, T-S AS 125.285 (13–1, משובש, ג²⁸); שם, T-S NS 126.24, דף 5 (סטרופת פתיחה, ג²⁹); שם, T-S NS 129.3 (סטרופת פתיחה, ג²⁹); ניו יורק, בית המדרש לרבנים, אדלר 2881.3 (1–5 'אום', ג³⁰); סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית הרוסית, אוסף פירקוביץ II A 1225, דף 24 (16–1, ג³¹); שם, II A 189.1 דף 106 (16–1, ג³²); שם, II A 1501 דף 239 (16–1, ג³³); מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms. Villa-15 Amil דף כו (16–1, ג³⁴); אוקספורד, בודליאנה Or. 613, דף 183 (16–1, ג³⁵); בולוניה, מודינה 12, עמ' 175 (מחזור קנדיאה, 16–1, ד)
נדפס: י' מרקוס, 'שירי קודש לר' יצחק אבן גיאת', סיני, נו (תשכ"ה), עמ' לא; י' דוד, 'שירי יצחק אבן גיאת, תל אביב תשמ"ח, עמ' 333. נזכר: דוידזון י. 2634.
סימן: יצחק (בטורים 4–1), א–ת

1 ממסגרות) ממסגרות ג²³ג²⁹ב³¹ 2 צוחת] צועקת צ | בחמישית] לפניך ג²³ג²⁴ג²⁶ג²⁸ב³¹ בכל לבה צ בעתירות ג²⁷ בחמישי ג²⁰ בעשירי ג²⁹ ליתא ב²ת ברביעי ק זה חמישי ד | לילה] ליל צ²⁰ג³⁰ לילה להלך ב² לילה בעוד לילה ת 3 חלי] חלו מק | האל] על פי ג²⁰ג²²ג²³ג²⁴ג²⁵ג²⁶ג²⁷ג²⁸ג²⁹ב³¹ב³²ב³³ב³⁴ב³⁵ אל ג אלהיך ג³⁰ ליתא ת יוצרך ד 4 אשמורות] האשמורות צ 5 אום] אם צ | נחשלת] נחלשת ב³ 6 גועשת] גועלת ג²⁶ק 7 ועורגת] עורגת צג²⁴ג²⁵ג²⁶ג²⁷ב³¹ב³² | על אפיקי] באפי[...]. ג²³ באפיקי צג²⁶ב³⁴ באפיקי ב³ באפיק מימי ק באפיקי מי ד | נהרות] הנהרות צ

1 יחידה: הנפש, או: ישראל. ממסגרות: מתוך המרחב בו היא נעולה וסגורה. 3 חלי נא פני [ה]אל: התחנני לפניו, השוו שמ' לב, יא, מלאכי א, ט ועוד. ובמקור המשמש כנוסח יסוד נכתב 'פני אל', ותיקנתי על פי המשקל ועל פי רוב מכריע של המקבילות. 4 קומי ... אשמורות: איכה ב, יט. במקור צ נכתב 'האשמורות', ככל הנראה על מנת להתאים את הרפרין למשקל, אך משוררי ספרד לא תמיד הקפידו על המשקל ברפרין. 5 ביד אויב נחשלת: נחלשת ממכות האויב. זוהלת: פוחדת (השוו אויב לב, ו). 6 ועורגת ... נהרות: על פי תה'

הַעִירִי שִׁירִיךְ / וְקָרְאִי מִמְצָרִיךְ
 10 זְכָרִי זְכוֹת הוֹרִיךְ / חֲפִי תִזוֹן צִירִיךְ
 כִּי בְרִיתוֹת נְעוּרֶיךְ / עֲרוּכוֹת לָךְ [ו] שְׁמוֹרוֹת
 קוּמִי >רָנִי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֶׁמוֹרוֹת<

טוֹבֶךְ אֶל אֵילוֹתִי / יַחֲלֹתִי בְּגִלוֹתִי
 כִּפֹּר נָא סִכְלוֹתִי / לְהָרֶם אֶת שְׁפָלוֹתִי
 15 הַשִּׁיבֵנִי בְּ[ד]לוֹתִי / הַתְּנַעֲרִי מֵעַפְרוֹת
 קוּמִי >רָנִי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֶׁמוֹרוֹת<

מַעֲוָצִים אֲנֶחֱתִי / נְפֻגוֹתִי וְנָ[ד]כִתִּי
 סִ[לַח נָא] אֶ[ת] חֲטָאתִי / עֲזָרְתִי בְּצָרְתִּי

9 ממצריך] מוסריך צ מצריך ג²³ג²⁴ב³ממצריך ב² 10 זכרי ... ציריך] הצלעיות בסדר הפוך תד | זכות] ליתא מ | חכי] חזי ג²² | ציריך] נביאיך ב² 11 בריתות] כריתות צ | ושמורות] על פי ג²²ג²⁴ב²⁷ב³ממתד אשמורות ג ומורות ג²⁵ 13 אל] ליתא צ 14 נא] עוון צ ג²²ג²³ג²⁴ב²⁷ב³ממתד נא עוון ב² ליתא מ את ד | להרם] והרם צ ג²³ג²⁴ב²⁵ב³מ להקים ב² והקים קד | את] ליתא צ 15 השיבני] והשיבי צ כהשיבי ג²³ג²⁵ להשיבי ג²⁴ והושיבני ב³ בהשיבי ב⁴ בשרני ק | בדלותי] על פי צ ג²³ג²⁴ב²⁸ב³ממתד בגלותי ג | התנערי] והתנער ב² 17 ונדרכת] ונדרך[.תי ג²² 18 סלח נא את] על פי צ סח[....א[...].] ג²² | חטאתי] מעותי צ

מב, ב. ועורגת: ברוב המקבילות מופיעה מילה זו ללא ו'ו החיבור. על אפיקי נהרות: חסרה כאן הברה, וגם רוב נוסחי המקבילות ('כאפיקי', 'באפיקי') אינם פותרים קושי זה. במקור צ מופיע הנוסח 'באפיקי הנהרות', בו יש התאמה מלאה למשקל. ייתכן שיש לתקן על פיו, אלא שכנגדו עומד מספר רב של מקבילות בו הנוסח הוא 'נהרות', ועל כן הותרתי נוסח זה כאן. 9 ממצריך: מהמקומות שאת נמצאת בהם במצור ובלחץ. 10 זכרי: הזכירי. הוריד: אבותיך. ציריך: נביאיך. 11 בריתות נעוריך: על פי יח' טז, ס. ערוכות לך [ו] שמורות: הלשון על פי שמ"ב כג, ה. ושמורות: במקור המשמש נוסח יסוד נכתב 'אשמורות', ותיקנתי לפי המקבילות ולפי העניין. 13 טובך ... בגלותי: שיעורו: אֶל איילותי (כינוי לקב"ה, על פי תה' כב, כ), לטובך ייחלתי בגלותי. 14 כפר נא: כך הנוסח במקור המשמש נוסח יסוד, אך ברוב מכריע של המקבילות נכתב 'כפר עוון סכלותי', ונוסח זה נראה הולם יותר. להרם: כך במקור המשמש נוסח יסוד, אך נראה שנשמטה ו'ד; וברוב המקבילות 'להקים', ואף הוא מתאים כאן. 15 השיבני ... מעפרות: הדוברת מבקשת כי הקב"ה יאמר לה 'התנערי מעפרות'. בד] לוֹתִי: במקור המשמש נוסח יסוד נכתב 'בגלותי', אך זו כנראה לשון טור 13 שהשתרבה כאן, ותיקנתי על פי רוב המקבילות. התנערי מעפרות: על פי יש' נב, ב. 17 נפוגותי ונ[ד]כתי: תה' לח, ט; ופירושו: נחלשתי ורוחי נדכאה. ובכתב היד המשמש נוסח יסוד כתב המעתיק, ככל הנראה, 'ונדרכת' ותיקן תיקון בלתי ברור, והשלמתי על פי מקור צ. 18 סלח נא את חטאתי: בכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב 'סח[.].] נא א[.]' ואולי כתב 'סח' במקום

קְבוּץ נָא אֶת רַעֲיָתִי / [אֵל] עֲרֵי הַבְּצוּרוֹת
קוּמִי <רַנִּי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֻׁמוּרוֹת> 20

פְּקוּד נָא אוֹם מוֹפְרָכָת / צִרְתָּהּ נִמְשָׁכָת
קְדוּרָנִית הוֹלָכָת / רִנְתָּהּ עוֹר[כָּת]
שִׁיחַ לֶךְ שׁוֹפְכָת / [תְּרַצִּיהַ בְּ]עֲתִירוֹת
קוּמִי <רַנִּי בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֻׁמוּרוֹת>

[טז]

פזמון לליל יט

יֵי עוֹז לְעָמוֹ / יֵצוּ יוֹצֵר וּבוֹרֵא
וְצִיר יִשְׁלַח לְקוֹרֵא / בְּאֲשֻׁמוּרֹת תִּשַׁע עֲשָׂרָה
אֲשֶׁר דָּרַךְ יְבִרָךְ / עַד יִשְׁקִיף וַיֵּרֵא

יֵי עוֹז לְעָמוֹ / לְעַם חוֹסֵי וְחוֹכֵי
יִמְהַר אֶת שְׁלוּחוֹ / וַיִּשְׁלַח מַלְאָכּוֹ 5

19 אל ער[ין] על פי צ לערי ג²² 21 מופרכת] כתב מפורכת ותיקן ג²² 23 שיח לך] שיחתה צ | תרציה בעתירות] רוצה עתירות ג²²

טז. מקור: מדריד, הספרייה האוניברסיטאית Ms. Villa-Amil 15 דף כז
חתימה: יצחק (בטורים 1–2), בר (בטור 3, בספק), לוי (בראשי הסטרופות, אחרי מילות הקבע)

'סלח'. ההשלמות על פי מקור צ. חטאתי: במקור צ בא הנוסח 'מעוֹת' הנראה משובח יותר. עזרתי בצרתי: כינוי לקב"ה. 19 רעיתי: כנסת ישראל. [אל] ערי הבצורות: במקום 'לערי' שבנוסח היסוד (על פי צ), כדי להשלים את ההברה החסרה. 21 מופרכת: שעובדת בפרך. 22 קדורנית הולכת: על פי מל' ג, יד. 23 [תרציה ב]עתירות: פנייה להקב"ה: קבל את האומה הפונה אליך בתפילות. בכתב היד המשמש נוסח יסוד נכתב 'רוצה עתירות', ואין לקבל נוסח זה הן מצד המשקל והן מצד האקרוסטיכון, ותוקן על פי מקור צ.

טז. 1 יי עוז לעמו: תה' כט, יא. ושיעור הטור: ה', היוצר והבורא, יצו עוז לעמו. 2 וציר ישלח: הקב"ה ישלח את שליחו, המשיח. 3 יברך: נראה שצריך להיות 'יברא' (השוו יח' כא, כד), ופירושו: הציר יפלס ('יברא') את הדרך. עד ישקיף וירא: איכה ג, נ. 4 חוסו וחוכו: החוסה בצילו ומחכה לו.

לְעַם הַלֹּחַד וּבִכָּה / מָאֵד חָרַד וַיֵּרָא
עַד <יִשְׁקִיף וַיֵּרָא>

יֵי עוֹז לְעַמּוֹ / וְלַמִּיחָלִים דְּבָרָיו
יִשְׁלַח מַעֲבָדָיו / לְרַפּוֹא אֶת שְׁבָרָיו
וַיִּמְחֶיז סִתְרָיו / צַר יִמְחֹץ וַיִּזְרָה 10
עַד <יִשְׁקִיף וַיֵּרָא>

יֵי עוֹז לְעַמּוֹ / יִשְׁלַח מְמָרוֹמוֹ
וַיִּרְגִּיז אֶת הַדּוֹמוֹ / דְּבִירוֹ בְּהַקִּימוֹ
וַיַּרְדֵּ צִיר בְּנֶאֱמוֹ / כְּמוֹ מַלְקוֹשׁ יוֹרָה
עַד יִשְׁקִיף > וַיֵּרָא 15

6 הלוח ובכה: שמ"ב ג, טז; תה' קכו, ו. 7 חרד וירא: על פי שופ' ז, ג. 9 מעבדיו: הנוסח חשוד כיוון שאין הוא מתאים לחרו, ונראה לתקן: מַעֲבָרָיו, ופירוש הטור: ה' ישלח עוז לעמו מכל צדדיו, או: בכל צדי הארץ שבהם העם מצוי. לרפוא את שבריו: השוו יר' ו, יד, ועוד. 10 צר ימחץ: הקב"ה יפגע באויב ('צר'). ויורה: ויירה בו את חציו. 12–15 יי עוז ... וירא: בכתב היד המשמש נוסח יסוד באים טורים אלה מיד אחרי סטרופת הפתיחה. העברתם לסוף השיר משלימה את חתימת 'לוי' והיא אף מתאימה לסיום השיר מצד תוכנה, שיש בו תקווה לעתיד. משום כך העברתי אותה לסוף השיר, אך אין לדעת בוודאות אם כך אכן העמיד המשורר את שירו. 13 וירגוז ... בהקימו: הקב"ה ירעיד ('ירגוז') את הארץ ('הדומו'), על פי יש' סו, א) כאשר יקים את המקדש ('דבירו'). 14 וירד: אות אחת מטושטשת בכתב היד, ולפי דימוי הגשם נראה שיש להשלים 'וירד'. כמו מלקוש יורה: השווה הושע ו, ג.